
М.В. Романов

•

**ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ**

• • • • •

навчальний
посібник

ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2012

ББК 67.5
Р 69

Художник-оформлювач
Борис Захаров

Романов М.В.

Р 69 **Звільнення від відбування покарання: навч. посіб. —**
Харків: Права людини, 2012 р. — 112 с.

ISBN 978-617-587-083-9.

У навчальному посібнику викладені основні положення інституту звільнення від відбування покарання як комплексного, міжгалузєвого інституту. Визначена правова природа звільнення від відбування покарання як логічного завершення процесу відбування та виконання покарання, а також правової гарантії засудженого. Вказані особливості звільнення від різних видів кримінальних покарань. Підкреслений зв'язок звільнення з статусом судимості та механізмами соціальної адаптації звільнених осіб.

Для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вузів, практичних працівників правоохоронних органів.

ББК 67.5

ISBN 978-617-587-083-9

© М.В. Романов, 2012

© Б.Є. Захаров, художнє оформлення, 2012

Зміст

ВСТУП.....	5
<i>Розділ 1. СУТНІСТЬ ПОКАРАННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД НЬОГО</i>	
1.1. Сутність інституту покарання.....	8
1.2. Звільнення від покарання, як основна гарантія та логічне завершення покарання. Звільнення від покарання та закінчення відбування покарання.....	10
<i>Розділ 2. ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ</i>	
2.1. Підстави звільнення засуджених від відбування покарання.....	18
2.2. Види та класифікація підстав звільнення.....	20
<i>Розділ 3. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ</i>	
3.1. Загальний порядок звільнення. Звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду.....	22
3.2. Звільнення на підставі закону про амністію та акту про помилування.....	30
3.3. Звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінальної справи.....	41
3.4. Звільнення у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.....	44

.....

3.5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання	46
3.6. Звільнення на підставі хвороби	56
3.7. Інші підстави звільнення від відбування покарання.....	59

Розділ 4. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ІНШИХ ВИДІВ ПОКАРАННЯ

4.1. Звільнення від обмеження волі	62
4.2. Звільнення від тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	63
4.3. Звільнення від відбування виправних та громадських робіт.....	67
4.4. Звільнення від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	74
4.5. Звільнення від покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.....	75
4.6. Закінчення відбування покарання у виді штрафу та конфіскації.....	78

Розділ 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

5.1. Загальні положення про правовий статус осіб, які відбули покарання. Надання допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання	80
5.2. Стан судимості, як складова правового статусу звільненої особи. Порядок і умови погашення і зняття судимості.....	83
5.3. Інститут встановлення адміністративного нагляду за звільненими особами	91
5.4. Соціальна адаптація звільнених від відбування покарання — основний напрямок підтримання державою осіб, які відбули покарання у виді позбавлення або обмеження волі. Заходи, спрямовані на соціальну адаптацію, права та можливості звільнених в рамках інституту соціальної адаптації.....	100

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ.....	107
-------------------------	-----

Вступ

Звільнення від відбування покарання є обов'язковою складовою діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби України. Будь-яке покарання завжди передбачає момент звільнення від нього або закінчення кримінально-виконавчих правовідносин. Отже, цей інститут є вкрай важливим в кримінально-виконавчій діяльності.

Звільнення від відбування покарання можна визначити як міжгалузевий правовий інститут, який передбачає, за наявності встановлених законодавством підстав, закінчення кримінально-виконавчих правовідносин і кримінально-виконавчої діяльності і припинення щодо особи здійснення право обмежень і реалізації кари, обсяг якої передбачений конкретним видом кримінального покарання.

Необхідність написання навчального посібника зумовлена тим, що він являє собою єдину систематизовану роботу, яка містить огляд основних нормативних положень про звільнення від відбування покарання засуджених.

У посібнику викладено найбільш загальні положення, які розкривають сутність інституту покарання, передбачаючи стислий історичний огляд генезису цього правового феномену. Крім того, підкреслено логічне розгортання звільнення від відбування покарання та його забезпечувальну роль, як певної гарантії з боку держави щодо того, що кожна засуджена до строкового

покарання особа буде обов'язково звільнена. Розглянуті теоретичне питання про підстави звільнення. Наведено поняття підстав звільнення, а також вказані прийняті в науці кримінально-виконавчого права класифікації підстав звільнення засуджених. Присвячено увагу розгляду окремих підстав звільнення. Матеріал викладений відповідно до побудови ст. 52 Кримінально-виконавчого кодексу України, що дає змогу більш предметно визначити порядок звільнення за кожною з підстав та особливості кожної з них. В посібнику відмічені деякі дискусійні та суперечливі моменти чинного кримінально-виконавчого законодавства, що дає змогу студентам зрозуміти та більш наглядно дослідити щільний зв'язок різних галузей права. Зокрема, кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого. Саме системне знання і розуміння цих галузей права допомагає сприймати зміст та сенс відповідних правових норм.

Значну увагу приділено особливостям правового статусу осіб звільнених від відбування покарання. Інформація з цього приводу є цілком актуальною, оскільки інститути врегулювання статусу таких осіб, робота з ними і інші питання цієї сфері знаходяться на етапі становлення. Законодавство, яке визначає правовий статус звільнених осіб зазнало суттєвих змін, інститути соціальної адаптації та соціального патронажу є відносно новими для нашого суспільства, отже їх вивчення в правовому контексті є важливим завданням науки кримінально-виконавчого права.

Основною метою посібника є заострення уваги на інститут звільнення від покарання, виділення його як кульмінаційного моменту всієї діяльності з виконання кримінальних покарань.

В результаті ознайомлення та вивчення тем спецкурсу «Звільнення від відбування покарання» студенти мають змогу:

- знати правову природу інституту звільнення від відбування покарання, його основні положення, наукові класифікації підстав звільнення від відбування пока-

рання, особливості реалізації прикладних механізмів звільнення залежно від виду кримінального покарання, специфіку правового статусу осіб, звільнених від відбування покарання;

- ознайомитися з новітніми нормативними актами, які регулюють питання звільнення від відбування покарання та правовий статус осіб, звільнених від відбування кримінальних покарань;
- вміти самостійно тлумачити і застосовувати норми чинного законодавства України, які регулюють питання звільнення від відбування кримінальних покарань.

Розділ 1

Сутність покарання та звільнення від нього

.....

1.1. Сутність інституту покарання

Вітчизняний закон (ст. 50 КК України) визначає покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вирокom суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Виходячи з вказаного визначення, покарання це такий інститут, який зосереджує в собі крайню форму державного примусу. Коли особа вчиняє діяння, небезпечність якого надто висока, спрацьовує покарання. Саме тому цей крайній засіб впливу на особу є найбільш суворим та тягне за собою максимальну кількість негативних наслідків та правообмежень для особи.

Покарання історично виникло, як соціальний інститут, покликаний «вирівнювати» несправедливості (відомий вам принцип таліону). Тобто такий інститут, який повинен віднов-

лювати рівновагу, порушену справедливість. Отже, покарання — це своєрідна відплата за порушення законів співіснування серед людей. Безумовно, цей інститут носить виключно суспільний характер. Поза суспільством він не має взагалі ніякого значення та сенсу.

Але потрібно пом'ятати, що первісно покарання виникло саме як каральний захід. Навіть етимологічно покарання походить від карати. Термін «покарання» містить своїм коренем слово «кара».

Тобто покарання піддає особу правообмежуючому впливу, який безпосередньо пов'язаний з скоєнням цією особою злочину.

Але таке визначення можна назвати сучасним. В ньому певним чином відображені гуманістичні набуття останніх століть. Раніше покарання мало значно меншу регламентацію і, відповідно, містило в собі більше сваволі та каральних елементів. Але не можна стверджувати, що покарання не мало цілеполагальної складової. Навпаки, покарання завжди залишалося міцним ідеологічним чинником. Наприклад, у середньовіччі покарання носило релігійний характер та виконувало функцію не лише каральну, а й релігійну. За допомогою покарання встановлювали чи не є особа єретиком. Отже, караючи намагалися досягти не лише «відновлення» справедливості, а й виявити «невірних». З роками покарання набувало й інших функцій. Серед них і функція залякування, і функція тиску з боку правлячої меншини. Але все одно, з набуттям та втратою інших функцій та цілей, ціль кари ніколи не залишала змісту покарання.

Вітчизняне законодавство встановлює, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. КВК України вже згадує лише виправлення та ресоціалізацію.

Отже, можна виділити такі цілі покарання:

1. Кара;
2. Виправлення та ресоціалізація;
3. Запобігання вчиненню нових злочинів.

На сьогодні прийнято вважати, що покарання не має або не повинно мати на меті кару. Покарання повинно передбачати перш за все виховний вплив, логічним завершенням якого є виправлення та ресоціалізація особи.

1.2. Звільнення від покарання, як основна гарантія та логічне завершення покарання. Звільнення від покарання та закінчення відбування покарання

Як ми вказували раніше, історично покарання пройшло багаторічний шлях. Спочатку ціллю кари вичерпувався вплив покарання на злочинця і тому покарання були дуже жорсткі але не мали значної тривалості в часі. Тому поняття звільнення від покарання має більш коротку історію ніж, власно, покарання. Наприклад, якщо призначалося покарання у виді побиття палками, то ніхто не робив акценту на звільненні від відбування такого покарання. Таке звільнення навіть важко собі уявити. Злочинця били палками і якщо він залишався живий, то після тривалої хвороби така особа знов продовжувала своє існування. Такі покарання як нанесення членушкоджень (ганьблिवі), взагалі не мали стадії звільнення, оскільки їх дія продовжувалася все життя для особи. Тобто інститут звільнення це також певний прояв пом'якшення нравів та гуманізму. Він виник з появою обмежених в терміні покарань і фактично пов'язаний з поняттям «відновлення» справедливості. Це можна назвати певною філософією покарання. Якщо особа вчинила злочин,

була піддана покаранню та відбувши його звільнилася, такий стан свідчить, що в людській свідомості з'явилося поняття можливості змін злочинця та його поведінки. Отже, стало зрозумілим, що злочин не є вічним і, відповідно, покарання не повинно бути вічним. Насправді це дуже важливе положення, оскільки воно формулює тезу про те, що все може змінюватися. Покарання стали визначатися на певний строк і мати певні межі. Все це привело до формулювання та встановлення інституту звільнення від відбування покарання.

Отже, необхідність існування інституту звільнення від відбування покарання виникла у зв'язку з тим, що покарання розгортається в часі і повинно мати кінець. Важко уявити собі стан, коли засуджений, після проголошення вироку не знає, чи скінчиться будь-коли покарання, яке йому призначили, або ж ні. Така ситуація гірша самого покарання. Навіть довічне покарання все одно вносять якусь визначеність в процес відбування покарання. Особа отримує інформацію про те, що покарання ніколи не скінчиться. Його свідомість формується певним чином. Він вже нічого не чекає. Хоча насправді, навіть такі особи сподіваються на звільнення і така можливість, зокрема за вітчизняним законодавством, в них є. Зі спливом 20 років засуджені до довічного позбавлення волі мають право подавати Президенту України клопотання про помилування. Це загальна властивість інституту звільнення. Її має цей інститут в будь-якій країні та у будь-який час.

Інша особливість звільнення, залежить від рис, притаманних кримінально-виконавчій політики певної держави. Йдеться про межі, які окреслені цілями, що стоять перед покаранням. В кримінально-виконавчому праві України такою межею є встановлення строку покарання, виправлення та ресоціалізація особи. Тобто такі поняття, які передбачають наявність певного процесу, що має закінчення та певний результат. Відповідно,

якщо покарання встановлюється на певний строк та супроводжується наявністю мети виправлення та ресоціалізації це означає, що покарання повинне бути достатнім і мати закінчення. Саме тому стає зрозумілим необхідність інституту звільнення від відбування покарання та його важливість. Засуджений завжди повинен знати строк свого покарання. Для цього законодавством передбачене обов'язково інформування особи про строк її покарання, як під час проголошення вироку та і у випадках змін строку відбування покарання (амністія, помилування, ін).

Крім того, наявність інституту звільнення від відбування покарання відбиває в собі реалізацію такого принципу кримінально-виконавчого права, як принцип невідворотності виконання покарання. І це зрозуміло, оскільки неможна вести мову про виконання покарання, якщо в нього не буде закінчення. Іншими словами, говорити про те, що покарання виконане і виконане з дотриманням всіх вимог закону та інших нормативних актів, якщо засуджений звільнений від нього за наявності відповідних підстав. Лише після цього можливо стверджувати, що покарання відносно певної особи виконане.

Таким чином, з точки зору існування покарання в часі, покарання — це терміновий процес. Він існує в часі і має кінець. Сама побудова процесу відбування покарання свідчить про те, що воно повинно мати певну логіку. Особа починає відбувати покарання після набрання вироком законної сили та звернення його до виконання. Відбувається каральний та примусовий вплив на таку особу. Проходить певний час, особа «заробляє» характеристики, які визначають таку особу, як суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин. Цей суб'єкт вже має чіткі властивості, «історію» та термін відбутого покарання. Всі ці фактори мають безпосереднє відношення до інституту звільнення. Наприклад, залежно від ставлення до праці, поведінки

та відбутого строку покарання, особа може бути представлена до умовно-дострокового звільнення. Тобто саме терміновість покарання формує майбутній інститут звільнення для засудженого. І навпаки, не почавши відбувати покарання, засуджений зменшує свої шанси на звільнення від відбування покарання. А точніше зводить їх нанівець. Далі, «набравши» певну сукупність характеристик, засуджений підходить до звільнення від відбування покарання. Звільнення це є логічне завершення процесу відбування покарання. І це вірно не зважаючи на те, що звільнення відбувається незалежно від кримінологічного прогнозу щодо засудженого. Крім того, не можна відкидати можливість дійсного виправлення особи під час відбування покарання. Випадки, коли особа свідомо відновлюється в соціальному стані і статусі також непоодинокі, а тому можна сміло казати, що покарання досягло своєї цілі.

Отже, звільнення — це логічне завершення процесу виконання відбування покарання, це перша ознака інституту звільнення.

Другою ознакою є те, що звільнення — це законодавча гарантія для осіб, засуджених до відбування кримінальних покарань.

Основною ознакою цієї тези є те, що держава, застосовуючи до особи, що скоїла злочин, заходи примусу, кримінальної репресії, повинна в тому числі гарантувати, що особа буде звільнена. Важливість цього моменту полягає по-перше, в тому, що працює принцип економії та достатності кримінальної репресії. Покарання карає за певне діяння та об'єм такої кари повинен вичерпуватися об'ємом злочину (тобто шкоди, яка заподіяна суспільним відносинам), а також доцільністю та розумністю. Тобто покарання не повинно бути «безрозмірним» та таким, що переслідує особу все її життя. І по-друге, застосувавши до особи покарання, яке визначено певним часом держава повинна

і звільнити особу від такого покарання. Отже, інститут звільнення є втіленням гарантії з боку держави того, що каральний вплив на засудженого буде закінчений. При цьому, така гарантія містить в собі цілий комплекс обов'язків, які роблять її насправді гарантією.

Такими обов'язками є:

1. Дотримання прав і свободи людини і громадянина;
2. Забезпечення права на гідні та здорові умови життя;
3. Забезпечення права на медичне обслуговування;
4. Забезпечення права на справедливу винагороду за працю.

Як видно, всі названі обов'язки орієнтовані на те, щоб особа, яка засуджена судом та поміщена в кримінально-виконавчу устанovu не переставала бути людиною та отримувала все необхідне для життя. Тобто гарантійні зобов'язання держави пов'язані з тим, щоб позбавивши людину волі після відбуття покарання повернути її у суспільство здоровою та, по можливості, чемну.

Весь окреслений комплекс є єдиною державною гарантією того, що державний примус буде закінчено і особа стане знов вільною людиною.

Наявність такої гарантії є дуже важливою, оскільки вона надає надійності самому інституту покарання. Завдяки звільнення покарання набуває реальності. Без звільнення не буде покарання, а лише свавілля. Без звільнення покарання втрачить зміст та мету. Якщо покарання не окреслено строком і відповідно, звільненням, то не буде ніяких обмежень, кари. Залишиться лише сваволя і, навіть, рабство. І це зрозуміло, оскільки якщо не має строку, то і не можна сказати про те, що зміст, інтенсивність та ціль впливу. Навіщо якимось впливати на особу, якщо вона опиняється повністю у владі тих, хто її назавжди позбавляє волі. Засуджений, зокрема, також втрачає вольові властивості та прагнення. Цей психологічний феномен знайомий у зв'язку з засудженими до довічного позбавлення волі.

І ще один момент, на який хотілося б звернути увагу. Йдеться про можливе розмежування таких понять, як звільнення від відбування покарання та закінчення відбування покарання.

Названі поняття співвідносяться між собою, можна сказати, як неоднорідні. Якщо закінчення строку відбування покарання — це категорія безпосередньо пов'язана з часом, то поняття звільнення це, скоріш, категорія яка має прикладну, нормативну та процесуальну сутність.

Виходячі з логічної та гарантійної сутності розглядуваного інституту потрібно усвідомити, що закінчується будь-яке покарання, незалежно від того, з яким юридичним фактом закон пов'язує кінець карального впливу на особу. Закінчується покарання, яке було відбуте повністю, закінчується і покарання, від якого засудженого звільнено достроково, закінчуються покарання, які пов'язані з позбавленням волі, закінчуються покарання і які пов'язані з позбавленням менш болісних прав особи. Отже, всі покарання закінчуються. Причому кінець покарання настає, так би мовити, автоматично. Незалежно від прогнозів щодо засудженого, незалежно від того, чи може він себе забезпечити, чи потрібна йому допомога. Для закінчення покарання нічого не потрібно, крім певного юридичного факту. Це, як ми говорили раніш, категорія часу. Спливає час і закінчується покарання. Тобто спливом часу вичерпується вся змістовна частина (закінчення) покарання. Можна сказати, що закінчення покарання носить ознаки об'єктивного явища, цей факт не залежить від волі та бажань учасників та суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності.

Стосовно звільнення, то в нього є деякі спільні з поняттям закінчення риси. Зокрема, воно також притаманно всім видам покарання та відбувається незалежно від прогнозів, щодо поведінки засудженого. Але на відміну від закінчення покарання, звільнення — це завжди процес і, відповідно, процесуаль-

на, вольова діяльність органів та установ виконання покарань та в певній мірі засуджених. Ця діяльність має нормативну регламентацію і тягне за собою певну низку наслідків. Так, наприклад для того, щоб звільнення відбулося належним чином, посадові особи кримінально-виконавчих установ повинні провести підготовчі дії, спрямовані на соціальне та побутове влаштування засудженого, оформити документи, провести розрахунок із засудженим. Як видно, це юридично значима діяльність спеціально уповноважених органів держави, яка має процесуальну природу, врегульована нормами права і вимагає дотримання формальностей, без наявності яких можна вести мову про порушення прав засудженого. Таких ознак закінчення покарання не має.

Закінчення покарання можна визначити як властивість покарання, пов'язану з категорією часу, яка відбувається автоматично, ґрунтується на законі і не залежить від волі суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Можна навести спільні та вирізняльні ознаки понять закінчення та звільнення.

Спільні ознаками такі: як звільнення, так і закінчення притаманно всім кримінальним покаранням. Всі вони закінчуються та засуджені звільняються від покарання. Як звільнення, так і закінчення покарання не пов'язано з індивідуальним кримінологічним прогнозом щодо засудженого.

Вирізняльними ознаками є те, що звільнення пов'язане з вольовою, процесуальною діяльністю органів та установ виконання покарань. Закінчення — це категорія часу і вона настає «автоматично». Закінчення є «первісним» по відношенню до звільнення. Звільнення слідує за закінченням покарання. В цьому контексті можна також казати про те, що закінчення це більш широке за своїм об'ємом поняття ніж звільнення. На різницю між закінченням та звільненням звертають увагу і Європейсь-

кі тюремні правила. Цей акт наголошує, що «...всі засуджені звільняються одразу ж після закінчення строку їх ув'язнення...» (правило 33.1).

Слід ще звернути увагу на різницю між такими поняттями та правовими категоріями, як звільнення від відбування покарання і звільнення від кримінальної відповідальності. Тут треба згадати, що таке кримінальна відповідальність і у зв'язку з чим вона виникає. Традиційно кримінальна відповідальність визначається як вид юридичної відповідальності, що є правовим наслідком вчиненого злочину і полягає в застосуванні до винної особи державного примусу у виді покарання. Отже, кримінальна відповідальність — це наслідок вчиненого злочину, що передбачає застосування державного примусу. Відповідно, якщо йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності, то передбачається звільнення особи від наслідків у виді державного примусу.

Відбування покарання — це обов'язок засудженого підкоритися та зазнати весь комплекс правообмежень, які входять в обсяг конкретного виду кримінального покарання. І звільнення від відбування покарання означає звільнення певної особи від обов'язку зазнати конкретний набір право обмежень.

Як видно, поняття кримінальної відповідальності значно ширше, ніж поняття відбування покарання. Перше включає в себе поняття державного примусу, який не обмежується лише застосуванням покарання. Відповідно, і звільнення від кримінальної відповідальності відрізняється від звільнення від відбування покарання за обсягом. Коли особу звільняють від кримінальної відповідальності — це означає, що вона звільняється від правових наслідків вчиненого злочину. Якщо ж особу звільняють від відбування покарання, це значить, що така особа не буде лише відбувати покарання, а інші елементи примусу вона зазнає. Наприклад такі, як статус судимості.

Розділ 2

Підстави звільнення від відбування покарання

2.1. Підстави звільнення засуджених від відбування покарання

Метою кримінального покарання є виправлення і ресоціалізація засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Кримінально-виконавче законодавство створює умови виконання і відбування покарання для досягнення цієї мети. А оскільки на першому місці серед цілей покарання стоять виправлення та ресоціалізація, то і процес виконання і відбування покарання повинен передбачати закінчення здійснення впливу на засудженого та його повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Тому кримінальне покарання у більшості випадків призначається на певний строк і закінчується, як правило, звільненням від відбування покарання.

Мова йтиме про підстави звільнення і тому перш за все потрібно визначити, що таке підстави звільнення від відбування покарання. *Підстави* — це такі юридичні факти (події або дії) процесуального характеру, з настанням яких закон пов'язує виникнення, зміну або припинення кримінально-виконавчих правовідносин.

Як видно, наведене визначення дуже схоже з визначенням юридичних фактів взагалі. І це зрозуміло, оскільки підстави за

своєю правовою природою і є юридичними фактами. Специфічною є вказівка на те, що такі юридичні факти мають процесуальний характер. І дійсно, звільнення від відбування покарання завжди пов'язане з певною послідовністю дій, а отже і з процесуальною діяльністю. Тобто інститут звільнення визначає та встановлює як, в якій послідовності, в які строки і у зв'язку з якими юридичними фактами засуджений повинен бути звільнений.

Основною підставою для звільнення та «загальним правилом» є звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання.

Але покарання не є незмінюваним. В момент його призначення суд виходить з тяжкості злочину, особистості засудженого, обставин справи та вимог закону. Поки покарання ще не почало виконуватися, засуджений залишається особою, що вчинила злочин та ще не піддана державному примусу. Призначене покарання ще тільки має потенційну змогу змінити засудженого. Але після того, як воно починає виконуватися, людина під його впливом може змінитися. На такі випадки закон теж реагує, передбачаючи можливість дострокового звільнення від покарання. Це пов'язане з тим, що у разі змін у поведінці засудженого презумується, що покарання досягло своєї мети та відпала необхідність його подальшого виконання.

Є й інші підстави звільнення від відбування покарання. Стаття 152 КВК України називає підставами звільнення від відбування покарання:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінальної справи;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;

— інші підстави, передбачені законом.

Як видно з наведеного переліку, законодавець залишив його відкритим, тобто названі підстави звільнення не є вичерпними, закон може передбачати й інші (наприклад, звільнення від відбування покарання у зв'язку з декриміналізацією діяння). Пояснюється це тим, що життя і відповідно законодавство змінюється, світова спільнота дотримується напрямку пом'якшення та економії засобів кримінальної репресії, тому можуть виникати нові підстави звільнення від покарання.

Наведений перелік підстав для звільнення від покарання поширюється на всі види покарань, які передбачені національним законодавством. Виняток складає звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки воно відповідно до ст. 75 КК України застосовується не до всіх покарань.

2.2. Види та класифікація підстав звільнення

В науці кримінально-виконавчого права є усталені класифікації підстав звільнення від відбування покарання. Ось основні:

— умовні і безумовні підстави. Під умовними розуміються такі підстави, можливість звільнення за якими закон пов'язує з певними умовами. Наприклад, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, що можливе лише для певних категорій засуджених, які відбули встановлену частину строку покарання. Безумовні підстави — це такі юридичні факти, настання яких безумовно свідчить про звільнення засудженого. Відбуття строку покарання за будь-яких обставин є підставою для звільнення засудженого, навіть якщо відносно цього засудженого є негативні кримінологічні прогнози;

- з відбуттям повного строку покарання і достроково. Йдеться про випадки, коли засуджений відбуває весь строк покарання або засуджений відбуває лише певну частку призначеного судом строку покарання (помилування, амністія, тощо);
- за видом покарання, яке відбувалося. Кримінальне право України знає дванадцять видів покарання. Кожен з цих видів має свою специфіку стосовно порядку звільнення від його відбування;
- за станом здоров'я засудженого. З самого визначення видно, що можна розрізнити звільнення, підставою якого є хвороба засудженого (звільнення у зв'язку з хворобою), а також таке звільнення, при якому не має значення стан здоров'я засудженого (амністія);
- за колом органів, що застосовують певну підставу звільнення. Залежно від того, на якій підставі звільнюється засуджений, таке звільнення проводиться різними суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності. Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом. Помилування здійснює Президент України, звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання виконує відповідна установа виконання покарання;
- за статтевими ознаками. Ця класифікаційна група передбачає деякі додаткові підстави звільнення для засуджених жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання. Такі засуджені за певних умов можуть бути звільнені від відбування покарання.

Розділ 3

Звільнення від покарання у виді позбавлення волі

3.1. *Загальний порядок звільнення. Звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду*

Звільнення засудженого від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку є, так би мовити, загальним правилом. Це основна і безумовна підстава звільнення засудженого. Будь-яка особа, яка була засуджена на певний строк до будь-якого покарання, по закінченні цього строку буде звільнена від відбутого покарання.

Закінчення строку покарання означає його відбуття у повному обсязі згідно з вироком суду і незважаючи ні на що засуджений буде звільнений (виняток складають випадки вчинення засудженим в установі виконання покарання нового злочину, за який він засуджений вироком суду до нового покарання на новий строк). Ця гарантія закріплена Конституцією України в ст. 29, яка встановлює право людини на свободу та особисту недоторканість. Тобто держава будує політику у сфері виконання покарань на принципах невідворотності покарання та гарантування звільнення від покарання з його відбуттям.

Якщо класифікувати цю підставу за вказаними вище критеріями, то вона є безумовною, виникає з відбуттям повного

строку покарання, не залежить від стану здоров'я засудженого, здійснюється адміністрацією установи виконання покарань (керівником органу виконання покарання) на підставі вироку суду та не пов'язана з статтевими ознаками засудженого, що звільняється.

Кримінально-виконавчий закон встановлює такий порядок звільнення засуджених у зв'язку з відбуттям строку покарання:

Відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військово-службовців, позбавлення волі припиняється в першій половині останнього дня строку покарання з урахуванням тих змін, які можуть бути внесені у строк покарання відповідно до закону.

Якщо строк покарання закінчується у вихідний або святковий день, засуджений звільняється у передвихідний або передсвятковий день.

Всі ці вимоги відповідають духу національного законодавства України, орієнтовані на засудженого, його законні інтереси і права, а також забезпечують чітке функціонування кримінально-виконавчої служби.

При обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа, — в останній день цього місяця. Йдеться, зокрема, про випадки, коли закінчення строку покарання припадає на 29 лютого. Якщо рік, коли строк покарання закінчується, не має такого числа, засуджений звільнюється 28 лютого.

У зв'язку з визначенням дати звільнення від відбування покарання треба звернути увагу на таке. Момент звільнення з місць позбавлення волі по закінченню строку призначеного покарання є значно важливим, оскільки будь-яке тримання в установах виконання покарань поза його межами є незаконним

та таким, що суттєво порушує право особи на свободу і особисту недоторканність, передбачене ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Навіть якщо особа сама висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та порушувати статтю 5 Конвенції (Європейський Суд довів це у справі Де Вільде, Оомс та Версіп проти Бельгії).

Європейські тюремні правила також наголошують, що «... всі засуджені звільняються одразу ж після закінчення строку їх ув'язнення...» (правило 33.1). В Україні ж непоодинокими є випадки тримання засуджених в місцях позбавлення волі вже після закінчення строку покарання. Подібні порушення стають можливим, перш за все, внаслідок недосконалості кримінально-виконавчого законодавства та переважного значення усталеної практики над нормативним регулюванням.

Як передбачено ч. 1 ст. 153 КВК України, відбування покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі припиняється в першій половині дня останнього дня строку покарання. І якщо з обрахуванням дати початку строку покарання складнощів зазвичай не виникає (відповідно до кримінально-процесуального законодавства початок строку покарання обраховується з моменту затримання особи), то механізм визначення моменту його закінчення фактично відсутній. Частиною 2 ст. 153 КВК України встановлено, що при обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа — в останній день цього місяця. Тобто, якщо строк визначений у місяцях, то він закінчується у останній день перебігу місяця. При цьому не має значення кількість днів у кожному місяці. Чинне законодавство передбачає, що, якщо у місяці немає відповідного числа, особа звільняється в останній день місяця. Подібним чином,

з урахуванням астрономічного обчислення, має обраховуватись строк покарання в роках. Виходячи з цього, строк покарання тривалістю 1 рік, що почався, наприклад, 5 грудня 2006 року, має закінчитись 4 грудня 2007 року. Пояснюється такий факт тим, що черговий астрономічний рік сплине саме у цей день (о 24-00), а з 0-00 годин 5 грудня починається вже інший астрономічний рік.

На практиці ж вирахування дати закінчення строку покарання відбувається дещо по іншому: вважається, що строки, пов'язані з перебігом часу, закінчуються відповідного числа, а відповідне число — це те, з яким пов'язується початок обрахування строку покарання. Подібний порядок обрахування було встановлено відомчим нормативним актом Державного департаменту України з питань виконання покарань (наказом про порядок організації роботи відділів по контролю за виконанням судових рішень), який втратив свою чинність ще у січні 2008 року. У ньому, зокрема, роз'яснювалось, що, якщо строк покарання тривалістю 10 місяців починається з 24 липня 1998 року, то 10 повних місяців закінчуються 24 травня 1999 року. Незважаючи на відсутність чіткої вказівки, наведений приклад був розцінений як «керівництво до дії» і саме на його підставі в установах виконання покарань дата закінчення строку покарання завжди є тотожною даті його початку (за винятком випадків зарахування окремого числа днів до строку покарання). Іншими словами, якщо початком строку покарання є 24 липня, то і останнім днем покарання визнається 24 липня відповідного року, тобто фактично особа звільняється не в останній день місяця чи року, а в перший день наступного місяця чи року.

Отже, з наведеного можна зробити невтішний висновок, що переважна більшість засуджених звільняється з установ виконання покарань не в останній день строку покарання (як це передбачено КВК), а тільки наступного дня. Незважаючи, що на

сьогодні немає жодного ані законодавчого, ані відомчого нормативного акту, який би регулював порядок визначення останнього дня строку покарання у виді позбавлення волі (те саме стосується й арешту та обмеження волі), практика «за звичкою» базується саме на тотожності цієї дати з датою початку строку покарання.

Подібний стан справ зумовлює виникнення у засуджених, які були звільнені не в останній день строку покарання, права на відшкодування спричиненої подібними незаконними діями моральної та матеріальної шкоди. Це витікає з наступного. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ч. 5 ст. 9, ч. 6 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 38 Декларації прав і свобод людини та громадянина, ч. 5 ст. 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, кожен, хто став жертвою арешту, затримання, засудження, має право на відшкодування шкоди. Право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди за рахунок держави закріплено також у статтях 56, 62 Конституції України та в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р., статтях 1167, 1176 Цивільного кодексу України. Тобто правова норма про відшкодування шкоди внаслідок незаконного позбавлення волі (а саме таким є тримання поза межами призначеного покарання в установах виконання покарань) є конституційною нормою і має загальноправове значення. І саме на підставі зазначених норм засуджені можуть отримати компенсацію за незаконне тримання їх в місцях позбавлення волі протягом доби. При цьому посилення адміністрації установ виконання покарань, що термін

звільнення не дотримано «незначно, лише на один день», не може слугувати виправданням даного порушення.

Необхідно звернути увагу, що дана ситуація має місце в установах виконання покарань на протязі декількох десятиріч, однак з невідомих причин перебуває поза увагою органів і установ, на які покладається здійснення контролю за дотриманням прав засуджених та діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. І це з урахуванням того, що подібні неправомірні дії адміністрації установ виконання покарань при абсолютному невтручанні з боку центрального органу виконавчої влади з питань виконання кримінальних покарань формально утворюють склад злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі. Суспільна небезпечність незаконного позбавлення волі полягає в тому, що дане діяння посягає саме на недоторканність людини, яка охороняється і гарантується Конституцією України. Безпосереднім об'єктом цього злочину є особиста воля, під якою розуміється свобода вибору людиною місця свого перебування чи свобода переміщення, а саме незаконне позбавлення волі полягає в протиправному перешкоджанні людині вибирати за своєю волею місце перебування, затримання його у такому місці, залишити яке вільно він не має змоги. Безумовно, залишити місце позбавлення волі засуджений може виключно з волі адміністрації, тому перевищення терміну позбавлення волі навіть на один день свідчить про наявність в діях останньої протиправних дій.

Для того, щоб усунути можливість існування різних підходів до правил обчислення строків покарань різних видів, необхідно внести відповідні зміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства або хоча б одноманітно вирішити цю проблему для всіх органів і установ виконання покарань на

відомчому рівні, з одночасним посиленням нагляду та контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань.

З особою, яка звільняється, проводиться повний розрахунок, повертаються особисті документи, цінності та речі, які їй належать, видаються гроші, що зберігалися на її особовому рахунку, а також довідка встановленого зразка, де зазначаються підстави звільнення. На прохання особи, яка звільняється, видається характеристика.

Засудженому, що звільнюється, можуть бути видані документи про освіту та виробничу кваліфікацію, які він отримав в установі виконання покарань.

Паспорт особі, яка звільняється від відбування покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі, видається при звільненні. При відсутності паспорта в особовій справі засудженого адміністрація установи виконання покарань завчасно вживає заходів щодо його одержання. Це нове положення. Раніш, згідно з виправно-трудовим законодавством, засудженому видавалася лише довідка про звільнення, паспорт видавав орган внутрішніх справ за місцем вибуття засудженого. Така практика мала дуже багато недоліків та зловживань з боку органів внутрішніх справ.

Відповідно до положень частини 3 та 4 ст. 122 КВК України час роботи засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі зараховується у стаж роботи для призначення трудової пенсії після звільнення за умови сплати ними страхових внесків до Пенсійного фонду України в порядку і розмірах, передбачених законодавством. Засуджені, які втратили працездатність під час відбування покарання, після звільнення їх від покарання мають право на пенсію і на компенсацію шкоди у випадках і у порядку, встановлених законодавством України. Тобто після звільнення від відбування покарання засуджений за наявності відповідних умов може звертатися

за призначенням пенсії у органи Пенсійного фонду України. При чому, закон встановлює фактично правило, згідно з яким якщо засуджений навіть досяг пенсійного віку (або з'явилися інші підстави для отримання пенсії) звернутися за отриманням пенсії він зможе лише після звільнення. Зазначені положення Кримінально-виконавчого кодексу здаються непослідовними, дискримінуючими та такими, що порушують право особи на пенсійне забезпечення. Якщо засуджений має право на пенсійне забезпечення на загальних підставах, то чому реальна можливість отримання цього забезпечення ставиться в залежність від факту звільнення засудженого? Незрозуміло, чому законодавець відмовляє засудженому пенсійного віку в отриманні пенсії, прирікаючи його таким чином на «життя в борг» під час перебування в установі виконання покарань. Таке становище штовхає засудженого на пошук інших засобів до існування в колонії (тим більш, якщо засуджений не може працювати або в нього немає родичів) та утруднює оформлення і отримання пенсії після звільнення такої особи. Я вважаю, що адміністрації колонії повинні збирати документи на таких осіб та направляти їх до відповідних підрозділів Пенсійного фонду України з метою реалізації права засудженого на отримання пенсії.

Начальник відповідної установи проводить бесіду з засудженим та роз'яснює його права та обов'язки, пов'язані із звільненням з установи виконання покарань.

Щодо покарання у виді громадських чи виправних робіт, то в день закінчення строку відбуття цих покарань кримінально-виконавча інспекція направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати (у разі відбування покарання у виді виправних робіт). Засудженому за

його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

3.2. *Звільнення на підставі закону про амністію та акту про помилування*

Однією з підстав звільнення засуджених від відбування покарання є амністія. В перекладі з латинської мови амністія означає прощення, тобто звільнення винної особи від того покарання, яке за загальним правилом повинне бути застосоване за певний проступок. Існування цього інституту зумовлене реалізацією принципу гуманізму в діяльності органів держави.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» в редакції Закону № 3465-VI від 02.06.2011 р. в ст. 1 визначає, що амністія — це повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та Закону «Про застосування амністії в Україні».

Такий закон може бути прийнято не частіше одного разу протягом календарного року.

Тобто видання актів про амністію належить до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави — Верховної Ради України. В законі про амністію вказуються:

- категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією;
 - види покарань, від яких звільнюються засуджені;
 - обсяг амністії, тобто її поширення на частину або на все покарання;
 - категорії осіб, до яких не застосовується амністія;
 - органи, на які покладається виконання закону про амністію;
- та інші питання.

Закон підлягає публікації в офіційних виданнях Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію.

Особам, засудженим до покарання (основного чи додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого ними до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не повертається.

Питання про погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень Кримінального кодексу України.

Отже, законом про амністію може бути передбачено:

- а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначено судом покарання (повна амністія);
- б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання.

Що стосується питання про погашення чи зняття судимості щодо осіб, до яких застосовано амністію, то воно вирішується відповідно до положень КК України, виходячи із виду і терміну фактично відбутого засудженим покарання.

Відповідно до вказаних вище положень чинного законодавства виділяють такі види амністії:

1. Повна амністія.
2. Часткова амністія.
3. Умовна амністія.

Розглянемо докладніше ці види амністії.

Повна амністія — це повне звільнення зазначених у законі осіб від кримінальної відповідальності або від відбування покарання. Цей вид амністії передбачає повне звільнення особи без будь-яких обмежень. Наприклад, звільнення від покарання ветеранів війни (звільнення від відбування покарання). В цьому випадку засуджений звільняється з установи виконання покарань, але зазнає інших обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність (наприклад, обов'язок відшкодувати шкоду за цивільним позовом в кримінальній справі, судимість, тощо). Звільнення від кримінальної відповідальності ветеранів війни, справи яких перебувають у провадженні. Такі випадки передбачають звільнення засудженого від відповідальності взагалі, тобто від усіх негативних наслідків та обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність.

Часткова амністія — це часткове звільнення вказаних у законі категорій осіб від відбування призначеного судом покарання. Прикладом можуть бути випадки, коли закон про амністію скорочує засудженим невідбуту частину покарання. Цей вид амністії, як правило, застосовується до тих категорій осіб, до яких не може бути застосована повна амністія.

Умовна амністія — це поширення дії повної або часткової амністії на ті діяння, які вчинені до певної дати після оголо-

шення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію. Оскільки за загальним правилом дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані після прийняття закону про амністію, то вказаний вид амністії є винятковим. Застосовується він з метою припинення суспільно-небезпечних групових проявів. Така амністія може бути оголошена, наприклад, для складання зброї бандитськими угрупованнями, до певної дати після набрання чинності законом про амністію та передбачати їх звільнення від покарання. Вітчизняна практика фактично не знала таких випадків. Іншим прикладом умовної амністії є так звана «податкова амністія». Це випадки, коли держава дає пропозицію необмеженому колу осіб задекларувати свої доходи без пояснення джерел їх формування. Але тут постає важливе питання щодо правових підстав виникнення такої «амністії». Як було відзначено раніш амністія оголошується законом. Отже, умовна амністія не є виключенням і вона також повинна бути оголошена законом. Тому ті «податкові амністії», які оголошувалися раніше не були амністіями в розумінні Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Застосування амністії не може бути застосовано до таких категорій засуджених:

- а) осіб, кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті судом з постановленням обвинувального вироку;
- б) осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;

- в) осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів;
- г) осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючє обставинах;
- г) осіб, яких засуджено за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину, крім зазначених у пункті «г» цієї статті, які відбули менше двох третин призначеного вироком суду основного покарання;
- д) осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;
- е) осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин,
- є) осіб, які не відшкодували завдані ними збитки або не усунули заподіяну злочином шкоду.

Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини; захоплення заручників; торгівлю людьми або іншу незаконну угоду стосовно людини; за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; розбій; вимагання; порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження, вчинене особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, або особою, яка зникла з місця дорожньо-транспортної пригоди; за одержання хабара; застосування зброї масового знищення; геноцид; посягання на життя представника іноземної держави; піратство; найманство.

Законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється.

Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання.

Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Якщо в ході судового слідства поряд з наявністю акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, в діянні особи будуть виявлені ознаки адміністративного правопорушення, суд або суддя зобов'язані направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення

Особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільняються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію.

Особи, стосовно яких відповідно до закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію».

Помилування. Питання помилування в Україні регулюються Указом Президента України, яким затверджено «Положення про здійснення помилування» від 16 вересня 2010 року № 902/2010.

Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак.

Зокрема, помилування — це акт, який видає Президент України. Це означає, що Президент, як гарант прав і свобод людини, наділений правом прощення навіть найнебезпечнішого злочинця, реалізуючи таким чином соціальну спрямованість держави Україна. Є в цьому акті й елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, засуджений фактично визнає вину, розкаюється та бере на себе моральну відповідальність за вчинений злочин, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених. Якщо видання амністії не залежить від засудженого, його бажання та волевиявлення, то подання клопотання про помилування — це право засудженого і саме він є його ініціатором. Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке.

Помилування засуджених здійснюється у виді:

- заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років;
- повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання;
- заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням.

Право клопотати про помилування має особа, яка:

- засуджена судом України і відбуває покарання в Україні;

- засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність із законодавством України;
- засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування.

Клопотання про помилування може бути подано після набрання вироком законної сили, а при розгляді справи в касаційному порядку після прийняття рішення відповідним судом.

З наведеного переліку видно, що визначальним моментом щодо подання клопотання про помилування є закон, за яким виконується рішення (вирок) про покарання і той факт чи погоджуються іноземні держави визнавати вирок суду України.

Як уже вказувалося, подання клопотання про помилування — це індивідуальний акт-волевиявлення засудженого, його власне прохання про прощення. Але з клопотанням про помилування можуть звертатися також законні представники засудженого. Клопотання про помилування особою, засудженою судом України, яка відбуває покарання в Україні, або засудженою судом іноземної держави і переданою для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку реєструє клопотання і протягом п'ятнадцяти днів з дня подання направляє його до Адміністрації Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, докладною характеристикою по поведінку особи і ставлення її до праці із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх про доцільність помилування,

а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

Засуджені до довічного позбавлення волі також мають право подання клопотання про помилування, але не раніш як по відбутті двадцяти років призначеного покарання.

В Адміністрації Президента України для роботи з клопотаннями засуджених створена дволанкова система органів держави. Перша ланка, яка здійснює підготовку матеріалів до розгляду клопотань про помилування та повідомлення заявника про результати такого розгляду здійснює Управління з питань помилування Адміністрації Президента України (далі — Управління). Управління для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, установ виконання покарань необхідні для розгляду клопотання про помилування документи, матеріали та інформацію.

Друга ланка — це Комісія при Президентові у питаннях помилування (далі — Комісія), яку утворює Президент України у складі голови, двох заступників голови і членів Комісії. Одним із заступників голови Комісії є за посадою Керівник Управління. Обов'язки секретаря Комісії виконує один із членів Комісії. Клопотання про помилування і підготовлені Управлінням матеріали попередньо розглядаються Комісією.

Організаційною формою роботи Комісії є засідання, які скликаються і проводяться головою Комісії, а за його відсутності — одним із заступників голови Комісії. Засідання Комісії є правомочним, якщо на ньому присутні більшість її складу.

Під час розгляду клопотання про помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, поведінка і ставлення особи до праці до за-

судження та в установах й інших органах виконання покарань, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди та інші обставини; думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах неповнолітніх, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських організацій, трудових колективів тощо про доцільність помилування.

Рішення Комісії приймаються шляхом голосування більшістю присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів голос головуючого на засіданні є вирішальним. Пропозиції Комісії за результатами попереднього розгляду клопотань про помилування оформляються протоколом, який підписують голова та секретар Комісії.

Указ Президента України, яким затверджено Положення про порядок здійснення помилування, встановлює категорії засуджених, до яких помилування застосовується у виняткових випадках, це, зокрема:

- особа, яку раніше було неодноразово (два і більше разів) засуджено за вчинення умисних злочинів або до якої раніше було застосовано амністію, помилування, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо вона до погашення чи зняття судимості знову вчинила умисний злочин;
- клопотання про помилування засуджених, які не стали на шлях виправлення або не відбули половини призначеного їм строку покарання, а також клопотання осіб, засуджених за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, можуть бути задоволені лише за наявності обставин, що потребують особливо гуманного ставлення.

Про інші клопотання, що не підлягають задоволенню, за обставин, передбачених Положенням, Управління доповідає Комісії.

За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування і матеріалів, підготовлених Управлінням, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування. Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає Президентові України. Про помилування засудженого Президент України видає указ.

У разі відхилення Комісією клопотання про помилування повторне клопотання щодо особи, засудженої до довічного позбавлення волі, за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через п'ять років, а щодо інших засуджених — не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання. Повторне клопотання, що надійшло до закінчення цих строків, повертається заявникові з відповідним роз'ясненням.

Укази Президента України про помилування засуджених для виконання надсилаються:

- щодо осіб, які відбувають покарання в установах чи органах виконання покарань, — Державній пенітенціарній службі;
- щодо осіб, які звільняються від додаткових покарань, — відповідним судам;
- щодо осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до службових обмежень для військовослужбовців чи до позбавлення військових звань, -Міністерству оборони України;
- щодо інших осіб — відповідним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади.

Крім того, укази Президента України про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ Ук-

раїни до відома та іншим державним органам для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання.

Звільнення засудженого проводиться у день надходження указу Президента про помилування у відповідний орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення на підставі акту помилування здійснюється від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання указу про помилування направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Органи, на які покладено виконання указів Президента України про помилування засуджених, повідомляють Адміністрацію Президента України про їх виконання. Контроль за виконанням указів Президента України про помилування здійснює Комісія у питаннх помилування.

}}. *Звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінальної справи*

Згідно із ст. 4 КВК України підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші

рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилювання.

Як видно, законодавець на перше місце серед підстав відбування і виконання покарання ставить вирок суду. І це не випадково, оскільки саме таке правило встановлено статтями 29, 62 Конституції України. З вказаних статей витікає, що особа може бути визнана винуватою та зазнати правообмежень тільки на підставі обвинувального вироку суду. Тільки цей акт судової влади дає підстави застосовувати до особи правообмеження, які передбачені певною мірою покарання. Відповідно, у випадку скасування вироку, засуджений негайно звільняється від відбування покарання.

Існування саме такої підстави — «звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінальної справи» обумовлене тим, ще само по собі скасування вироку не завжди означає автоматичного звільнення засудженого. В деяких випадках у засудженого змінюється статус. Наприклад, якщо вирок скасований але справа направлена на новий розгляд до суду, засуджений втрачає статус засудженого, але може бути взятий під варту та етапований до слідчого ізолятора.

Фактично, якщо ми говоримо про скасування вироку та закриття кримінальної справи, в аспекті кримінально-виконавчого права, ми ведемо мову про скасування вироку касаційною інстанцією, яка переглядала вирок, що набрав законної сили та скасувала його і закрила кримінальну справу. У всіх інших випадках (розгляд справи судом першої інстанції, апеляційним судом) ми маємо справу з вироком, який не набрав законної сили. Тому, на мою думку, ця підстава звільнення здається зайвою для визначення її окремо, оскільки якщо вирок не вступив в законну силу, то засуджений не починає відбувати покарання і кримінально-виконавчі установи не почнуть виконувати його. Що стосується скасування вироку касаційною

інстанцією, то такі випадки настільки рідкі для вітчизняної правозастосовчої діяльності, що ця підстава звільнення не заслуговує на окреме виділення; її можна називати серед інших підстав звільнення.

Оскільки ця підстава звільнення все ж таки сформульована в Кримінально-виконавчому кодексі України, то це означає, що вирок набрав законної сили, особа набула статус засудженого та почала відбувати покарання. Пояснюється це тим, що якщо вирок не набрав законної сили, особа має статус підозрюваного або підсудного і такі випадки регулюються нормами інших нормативних актів (про попереднє ув'язнення, тримання під вартою тощо).

Підстави скасування вироку суду можуть бути різними і належать як до процесуально-правових, так і до матеріально-правових. Ці питання врегульовані нормами кримінального та кримінально-процесуального права. Але для процесу виконання-відбування покарання в аспекті кримінально-виконавчого права не має значення у зв'язку з чим вирок суду скасований, а кримінальна справа закрита. Для установ та органів виконання покарання скасування вироку суду та закриття кримінальної справи є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування покарання.

Порядок звільнення за цією підставою тотожній порядку дострокового звільнення засудженого. Звільнення засудженого проводиться у день надходження документу, яким вирок суду скасований (постанови чи ухвали суду про скасування відповідного вироку) в орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня, — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення проводиться за зазначеною підставою від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча

інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання документів (ухвали або постанови суду про скасування вироку) направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Треба звернути увагу ще на один момент. Кримінально-процесуальне право знає цілу низку підстав, за якими кримінальну справу може бути закрито на стадії досудового слідства або дізнання та стадії судового розгляду справи. Але потрібно відрізнити закриття кримінальної справи на вказаних стадіях та закриття кримінальної справи після скасування вироку, оскільки закриття справи на стадії досудового слідства або дізнання та стадії судового розгляду справи не може бути підставою для звільнення від покарання, оскільки покарання ще не «виникло» відносно певної особи.

3.4. Звільнення у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку

Кримінальне законодавство встановлює правило, згідно з яким звільненню від відбування покарання підлягають особи, відносно яких строки давності виконання обвинувального вироку закінчилися. Суд постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від відбування покарання на підставах, передбачених ст. 80 КК України.

Для органів і установ виконання покарань це є підставою для звільнення засудженого від відбування покарання (ст. 152 КВК України).

Наявність цієї підстави серед інших пояснюється тим, що зі спливом певних строків, встановлених законом, виконання покарання втрачає свою актуальність та ефективність.

Згідно із ст. 327 КПК України рішення про застосування строків давності приймає суд, причому вимоги ст. 80 КК України для суда є обов'язковими, за винятком розгляду цього питання щодо осіб, які були засуджені до довічного позбавлення волі. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі.

Особа звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано в такі строки:

- два роки — у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі;
- три роки — у разі засудження до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;
- п'ять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;
- десять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років за тяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше десяти років за особливо тяжкий злочин;
- п'ятнадцять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин.

Зі спливом вказаних строків виконання обвинувального вироку не здійснюється, а засуджений підлягає звільненню від відбування покарання.

У зв'язку з цією підставою треба звернути увагу на таке. Якщо засуджений звільняється у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, це означає, що він з якихось причин так і не почав відбувати покарання, бо в протилежному випадку, тобто у разі відбування засудженим покарання, строки давності виконання обвинувального вироку припиняються. Якщо засуджений не починав відбувати покарання, то органи і установи виконання покарань не починали здійснювати примусовий вплив на засудженого. І тому установи (органи) виконання покарань фактично не можуть керуватися цією підставою, оскільки вони цього засудженого і не бачили, він так і не потрапив до установ (органів) виконання покарань. Виходячи з цього ця підстава не має відношення до предмету кримінально-виконавчого права, оскільки не породжує кримінально-виконавчих правовідносин.

3.5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

Призначаючи покарання, суд обов'язково вказує строк, протягом якого засуджений повинен його відбувати. Але покарання, яке має на меті в тому числі і кару, це не самоціль. Воно призначається для досягнення певного позитивного ефекту, а саме для виправлення і, як конкретизує ст. 1 КВК України, ресоціалізації засуджених, а також попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Передбачається, що вказана мета буде досягнута за той строк, який визначив суд у своєму вироку. Однак позитивні зміни в свідомості та осо-

бистості засудженого можуть статися раніш, ніж закінчиться строк покарання, і в такому випадку покарання втратить свої соціально орієнтовані виправні та попереджувальні властивості та перетвориться на суто каральний вплив.

Для уникнення таких ситуацій закон передбачає можливість дострокового звільнення від відбування покарання.

Дострокове звільнення від покарання — поняття родове та включає в себе цілий ряд підстав такого звільнення. Наприклад, до дострокового звільнення можна віднести звільнення на підставі амністії, помилування, звільнення за хворобою, умовно-дострокове звільнення тощо.

Розглянемо умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.ст. 81, 82 КК України, ст. 154 КВК України).

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання врегульований нормами кількох галузей права, — кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права.

Кримінально-виконавче право регулює порядок та умови винесення установою (органом) виконання покарання подання до суду про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Обов'язковою умовою застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є відбуття засудженим певної, встановленої законом частини строку покарання.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;

- 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;
- 3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами про призначення покарання за сукупністю вироків та правилами складання покарань і зарахування строку попереднього ув'язнення.

Щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, то вона може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення, а також після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;
- 2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

- 3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

До осіб, яким покарання замінене більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення за правилами, які встановлені кримінально-процесуальним законодавством. Якщо особа, відбуваючи більш м'яке покарання, вчинить новий злочин, суд до покарання за знову вчинений злочин приєднує невідбуту частину більш м'якого покарання за правилами, встановленими КК України.

За наявності вказаних підстав орган або установа виконання покарань спільно з спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх зобов'язані в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та надіслати подання до суду.

Подання розглядається та застосовується суддею районного (міського) суду за місцем відбуття покарання засудженим. Суд розглядає таке подання в десятиденний строк з моменту надходження його до суду без витребування судової справи з участю прокурора, представника органу (установи) виконання покарання і, як правило, засудженого. При розгляді судом спільного подання органу (установи) виконання покарань і служби у справах неповнолітніх суд повідомляє їх про час і місце розгляду цього подання.

Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

У разі відмови суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини пока-

рання більш м'яким повторне подання з цього питання щодо осіб, засуджених за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути внесено не раніше як через один рік з дня винесення постанови про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених — не раніше як через шість місяців. Постанова суду може бути оскаржена.

Особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням або в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, якщо вони були направлені у місця обмеження волі або позбавлення волі у випадках, передбачених законом, можуть бути знову представлені до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким не раніше як через один рік з дня винесення ухвали про направлення у місця обмеження волі або позбавлення волі.

Рішення про внесення подання про умовно-дострокове звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким приймається на засіданні комісії. Очолює таку комісію начальник установи (органу) виконання покарань. Засідання комісій проводяться відкрито з метою здійснення виховного впливу на засуджених. На засідання комісії запрошуються засуджені, питання про можливість подання до умовно-дострокового звільнення якого розглядається.

Аналіз існуючої практики та нормативного регулювання дозволяють стверджувати про відсутність послідовності та наступності у вирішенні питань умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Це стосується строків повторного розгляду на засіданнях комісії установи виконання покарань питань умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням чи зміни умов тримання шляхом переведен-

ня до установи іншого виду. Крім положень Кримінально-процесуального кодексу України, ці питання врегульовані ще й наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 11.01.2008 р. № 1, яким затверджено Інструкцією про роботу відділів (груп, старших інспекторів) установ виконання покарань та слідчих ізоляторів по контролю за виконанням судових рішень, затвердженою. Цей документ в п. 6.6. дублює положення закону, встановлюючи: «Повторно питання про можливість подання до суду матеріалів щодо застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (статті 81, 107 Кримінального кодексу України, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (стаття 82 Кримінального кодексу України) або до ДПтС щодо переведення на підставах, встановлених частиною першою статті 101 Кримінально-виконавчого кодексу України, осіб, засуджених за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути розглянуто на засіданні комісії тільки після досягнення засудженим необхідного ступеня виправлення, про що відображається в характеристиці на засудженого, не раніше як через один рік з дня винесення рішення про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених — не раніше як через шість місяців».

Історично склалося так, що раніше, ще у виправно-трудовому законодавстві, цей термін дорівнював 6 місяцям. Вважалося, що саме такий строк необхідний для того, що засуджений встиг змінити свою поведінку і набути характеристик, необхідних для можливості бути звільненим. Цей строк давав можливість переконатися у реальних змінах поведінки засудженого. До того ж, аналогічний строк передбачається для погашення правових наслідків дисциплінарних стягнень.

Новий строк здається таким, що погіршую становище засудженого, він не виправдано подовжений. Пояснити це можна

тим, що у тих випадках, коли призначений строк покарання є меншим 5-ти років, засуджені фактично позбавляються можливості повторно скористатися передбаченою законом можливістю умовно-дострокового звільнення, оскільки термін перебування в місцях позбавлення волі може закінчитися скоріше, ніж настане право на повторний розгляд.

Крім того, тим засудженим, відносно яких зазначені питання розглядалось до прийняття Інструкції і введення в дію нових строків, на засіданні комісії було оголошено, що повторний розгляд можливий через шість місяців Але в подальшому цей строк «автоматично» подовжений, а розгляд відкладено на 1 рік.

В результаті, деяка частина засуджених фактично позбавлена можливості звільнитися умовно-достроково.

Практику застосування цього інституту також ускладнює відсутність в Кримінальному кодексі України Кримінально-виконавчому кодексі чітких критеріїв, якими повинна керуватися адміністрації про оцінці ступеня виправлення засуджених. Відповідно до ст. 81 КК, умовно-дострокове звільнення може бути застосоване, якщо засуджений довів своє виправлення. У ст. 82 КК передбачається, що заміна невідбутої частини строку покарання більш м'яким покаранням може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення.

Критерії, на підставі яких працівники кримінально-виконавчої служби мають робити висновок про ступінь виправлення засудженого, надані у локальному акті Державної кримінально-виконавчої служби України — Методичних рекомендаціях Департаменту з організації роботи, пов'язаної з забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в установах виконання покарань. Ці рекомендації надають вказівку про моменти, які необхідно врахувати. Отже, Методичні рекомендації встановлюють такі критерії, якими повинна керуватися адміністрація установ виконання покарань:

- 1) визнання засудженим своєї вини у вчиненому злочині та щире каяття. Якщо засуджений на розкаявся це визнається негативним фактором. Отже, враховується лише наявність свідчень про те, чи розкаявся засуджений;
- 2) недопущення протягом року порушень встановленого порядку відбування покарань або дострокове зняття раніше накладеного стягнення, після чого минуло не менше 6-ти місяців;
- 3) відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; прийняття письмового зобов'язання про правослухняну поведінку. З юридичної точки зору таке письмове зобов'язання не може мати жодних правових наслідків;
- 4) добросовісна та чесна праця, виконання норм виробітку та прагнення до отримання або підвищення професійного та освітнього рівня, наявність робітничої процесії, кваліфікація. Вимога, яка обмежує засудженого в можливості обирати професії, які не є виробничими. Крім того, ця вимога обмежує можливості умовно-дострокового звільнення тих осіб, які мають право не працювати або не забезпечені роботою з вини адміністрації;
- 5) ступінь суспільної небезпечності засудженого — зазвичай оцінюється виключно за тяжкістю вчиненого злочину відповідно до ст. 12 КК та тому також є суто формальним. Врахування цього критерію є взагалі вкрай сумнівним, оскільки врахування цієї ознаки фактично дублює роль суду і принижує значення, власно, вироку суду, за яким засуджений відбуває покарання;
- 6) наміри засудженого на подальше відбуття покарання, можливість самостійно дотримуватись вимог режиму в умовах ізоляції та обмеженого нагляду;

- 7) наявність даних, які свідчать про можливість або наміри вчинення втечі. Має встановлюватись даними про перебування у розшуку під час слідством, минуле дезертирство зі Збройних Сил тощо;
- 8) ступінь алкогольної, наркотичної чи токсикологічної залежності;
- 9) стан здоров'я та працездатність засудженого. Не зовсім зрозуміло в який бік адміністрація повинна враховувати цей критерій? В бік звільнення непрацездатних та «слабких» засуджених, або ж, навпаки, залишення таких в кримінально-виконавчій установі;
- 10) соціальне оточення засудженого, сімейний стан та родинні зв'язки. Знов таки, без однозначного вирішення питання яке оточення та сімейні зв'язки дають можливість звільнення, а які обмежують його, важко ефективно вирішувати це питання;
- 11) віддаленість дільниці соціальної реабілітації від місця проживання засудженого та вірогідність впливу цього фактору на його поведінку.

Крім цих Методичних рекомендацій доцільно прокоментувати деякі рішення Апеляційної комісії з питань розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі, зокрема рішення № 1 та № 4 від 2004 року. В них передбачається, що обов'язковою умовою для позитивного розгляду комісіями установ питання щодо заміни засудженим позбавлення волі більш м'яким покаранням є поступове застосування до них за час відбування покарання у виді позбавлення волі заохочувальних норм, передбачених ст. 101 КВК України. З урахуванням цього при поданні матеріалів до суду визначається доцільним клопотати щодо: заміни позбавлення волі на обмеження волі відносно засуджених, які тримаються в колоніях середнього і мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання; заміни по-

збавлення волі на виправні роботи відносно засуджених, які тримаються в колоніях мінімального рівня безпеки, або у дільницях соціальної реабілітації колоній середнього рівня безпеки. Для якісного розгляду судами питання відповідно до статті 82 КК щодо заміни позбавлення волі на виправні роботи, матеріали з цього питання, згідно з вказівкою ДПтС, слід подавати до суду лише у разі наявності довідки з організації, підприємства або установи де особу передбачається працевлаштувати з зазначенням майбутньої заробітної плати та про надання засудженому житлової площі на період виконання нового виду покарання. Рішення Апеляційної комісії № 2 стосується необхідності активізації роботи по розгляду питань щодо застосування до засуджених більш м'якого покарання у виді виправних або громадських робіт.

Очевидно, що погляд Апеляційної комісії на відповідні питання суперечить положенням КК. Кримінальний закон передбачає наявність двох умов для застосування ст. 82 КК, це: 1) доведення, що особа стала на шлях виправлення; б) відбуття передбаченої законом частини строку покарання. Так само ст. 407 КПК України не вимагає надання довідок з майбутнього місця роботи та заробітної плати. На цю ж обставину вказує й роз'яснення Пленуму Верховного Суду України (постанова від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким»). Відповідно до цього документу відсутність довідок про майбутнє місце роботи не може стати підставою для відмови у застосуванні статей 81 та 82 КК. Взагалі як свідчить практика такі довідки, навіть якщо вони є, завжди ні до чого не зобов'язують роботодавця (такий документ не передбачений трудовим законодавством), і не рідко вони є «формальними». Ніякі роботодавці їх не давали і навіть не знають про такі довідки.

Слід також відмітити, що відповідно до Положення про Апеляційну комісією, затвердженого наказом Департаменту від

16.12.2003 р. № 261, Апеляційна комісія не наділена повноваженнями з тлумачення норм права і надання рекомендації щодо застосування норм, не пов'язаних з розподілом, направленням та переведенням засуджених до кримінально-виконавчих установ. Отже, питання застосування умовно-дострокового звільнення знаходяться поза межами компетенції Апеляційної комісії.

Як видно законодавче регулювання інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та його застосування на практиці має суттєві розбіжності, що не сприяє ефективному застосуванню цієї підстави звільнення.

Фактично вона виконує роль інституту, що здатен «розвантажити» місця позбавлення волі, а недосконалість правозастосовної складової цього інституту приводить до того, що він стає полем для зловживань з боку працівників кримінально-виконавчої служби України.

3.6. *Звільнення на підставі хвороби*

Однією з підстав звільнення від відбування покарання законодавець називає хворобу засудженого.

Якщо засуджений захворів хворобою, яка фактично перешкоджає здійсненню на нього виправного впливу, то такий засуджений підлягає звільненню. Пояснюється це тим, що за таких умов покарання не досягає мети, яка стоїть перед покаранням та кримінально-виконавчим законодавством, та не може виконати завдань виправлення та ресоціалізації.

Підставою для порушення питання про можливість звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою є факт захворювання засудженого на психічну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання. Головною

ознакою є те, що хвороба перешкоджає засудженому відбувати покарання. Мається на увазі, що стан захворювання таким чином змінює свідомість та поведінку засудженого, що він або перестає сприймати покарання як таке, або фактично втрачає свої антисуспільні риси.

Як видно зі змісту закону, існує два види звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою:

- 1) звільнення у зв'язку з захворюванням психічною хворобою;
- 2) звільнення у зв'язку з захворюванням іншою тяжкою хворобою.

Але для установ (органів) виконання покарань визначальною ознакою є винесення постанови судом про звільнення засудженого від відбування покарання або відмову такого звільнення та застосування, наприклад, примусових заходів медичного характеру. Тобто з точки зору кримінально-виконавчого права ця підстава звільнення лише тоді дійсно стає підставою, коли є відповідна постанова суду. На наш погляд, точніше було б сформулювати цю підставу як звільнення за постановою суду про звільнення від відбування покарання за хворобою засудженого.

Для визначення того, чи є хвороба, якою хворіє засуджений, такою, що перешкоджає відбуванню покарання, Департамент разом з Міністерством охорони здоров'я України спільним наказом № 3/6 від 18.01.2000 року затвердили перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Але треба зазначити, що констатування у засудженого захворювання, яке включено до вказаного переліку, ще не означає безумовного звільнення такого засудженого від відбування покарання. Це питання вирішує суд.

Обстеження хворих засуджених, діагностика та рекомендації щодо стану здоров'я засудженого і можливості його звіль-

нення від відбування покарання здійснюють лікарсько-трудова комісія (ЛТК), які утворюються при лікарнях для засуджених. ЛТК у своїй діяльності керуються спільним Наказом Департаменту та Міністерства охорони здоров'я № 3/6 від 18.01.2000 року, яким затверджене Положення про лікарсько-трудова комісію. Пункт 2.2. цього наказу безпосередньо покладає на ЛТК функцію виявлення осіб, які за станом здоров'я підлягають звільненню від відбування покарання. Іншим завданням ЛТК є визначення ступеня тривалої чи постійної втрати працездатності засудженими відповідно до груп інвалідності.

З урахуванням висновків ЛТК начальник установи (органу) виконання покарань готує та надсилає до суду подання про звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилаються висновок ЛТК й особова справа засудженого. У поданні також вказуються дані, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

Подальший розгляд цього подання здійснює суд. При вирішенні питання про звільнення від відбування покарання за хворобою суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи.

Якщо особу, засуджену до громадських робіт або обмеження волі, було визнано інвалідом першої або другої групи, орган чи установа виконання покарань вносить подання до суду про його дострокове звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилається висновок лікарсько-трудова експертної комісії. Якщо на психічну чи іншу тяжку хворобу захворів засуджений до виправних робіт або штрафу, суддя у всіх випадках виносить постанову про звільнення його від подальшого відбування покарання.

Після винесення судом постанови про звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою відповідні документи надсилаються до установи (органу) виконання покарань. Адмі-

ністрація установи (органу) проводить звільнення засудженого в день надходження документів або, якщо документи надійшли після закінчення робочого дня, в наступний за цим день.

На сьогодні перелік захворювань є таким:

1. Туберкульоз;
2. Інфекція вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ/СНІД);
3. Лепра;
4. Новоутворення (пухлини);
5. Хвороби ендокринної системи (наприклад, діабет у своїх «крайніх» формах);
6. Психічні розлади;
7. Хвороби нервової системи та органів чуття;
8. Хвороби органів кровообігу;
9. Хвороби органів дихання;
10. Хвороби органів травлення;
11. Хвороби нирок з хронічною нирковою недостатністю в термінальній стадії;
12. Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини;
13. Хвороби обміну;
14. Анатомічні дефекти внаслідок захворювання чи травми в період останнього строку відбування покарання (висока ампутація верхніх або нижніх кінцівок, ін.);
15. Променева хвороба.

3.7. Інші підстави звільнення від відбування покарання

У статті 152 КВК України законодавець наводить не вичерпний перелік підстав звільнення від відбування покарання. Пояснюється це перш за все тим, що разом зі змінами соціального життя закон також змінюється та доповнюється. Непооди-

нокими є випадки, коли певне діяння втрачає суспільну небезпечність. Йдеться про так звану «декриміналізацію» злочинів. Тоді засуджені за відповідні злочини звільняються, оскільки суспільство більше не вважає такі діяння небезпечними. Нещодавно були прийняті зміни до кримінального кодексу, які значно пом'якшили відповідальність за цілу низку господарських злочинів. Значить, особи, засуджені за такі злочини до більш суворих покарань, ніж ті, які передбачені змінами, повинні бути звільнені від них з застосуванням більш м'яких покарань, передбачених новими редакціями відповідних статей КК України, як того вимагає ст. 5 КК України.

Саме тому фіксувати в нормі права такий перелік підстав, який не має місця для змін — недоцільно.

Так, чинний КК України передбачає такі підстави, які не війшли в ст. 152 КВК України. Це, наприклад, стаття 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням». Йдеться про випадки, коли суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. У такому разі він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Як видно, суб'єктом звільнення за цією підставою є суд. Тобто установи (органи) виконання покарання не беруть участі у вирішенні питання про застосування цієї підстави звільнення.

Другий приклад — ст. 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років». Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення

.....

волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. Вказана підстава застосовується судом але за поданням керівництва установи (органу) виконання покарань.

Загалом установи (органи) виконання покарань беруть активну участь у процесі звільнення засуджених від покарання, оскільки більшість підстав звільнення передбачають відбуття засудженим певної частини строку покарання.

Розділ 4

Звільнення від інших видів покарання

.....

4.1. Звільнення від обмеження волі

Врегульовані питання виконання і відбування цього покарання статтями 56–70 КВК, ст. 61 КК України та наказом від 16.02.2005 р. № 27 «Про затвердження Інструкції з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі».

Відповідно до ст. 61 КК України покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу (виправних центрах) без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження.

Порядок звільнення від цього покарання цілком ідентичний звільненню від відбування покарання у виді позбавлення волі. Тобто під час звільнення органи і установи виконання покарань повинні дотримуватися всіх вимог щодо дати звільнення, часу звільнення, порядку розрахунків із звільнюваним, його забезпечення та надання особі відповідних документів, які посвідчують його особу та факт звільнення.

4.2. *Звільнення від тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців*

За своїми властивостями та суттю тримання засудженого військовослужбовця в дисциплінарному батальйоні є різновидом позбавлення волі. Особливість цього покарання полягає, перш за все, в спеціальному суб'єкті відбування покарання, специфічних установах, де засуджені відбувають цей вид покарання та певних особливостях порядку та умов відбування покарання. Ці особливості випливають із того факту, що засуджені є військовослужбовцями.

Порядок звільнення з дисциплінарного батальйону згідно Указу Президента України від 05.04.1994 р. № 139, яким затверджено Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України є таким:

Засуджених звільняють з дисциплінарного батальйону за таких підстав:

- після відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- в силу акту амністії;
- у зв'язку з помилуванням;

- у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-достроково і за іншими підставами, встановленими законом.

Як видно, в Указі перелічені майже всі підстави звільнення, які визначені КВК України. Цікавою є редакція останньої підстави, а саме — звільнення у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-достроково. З огляду на юридичну техніку Указ здається більш вдалим, оскільки підставою звільнення він називає дійсно юридичний факт — винесення судом ухвали або постанови, яка і формулює конкретну причину звільнення засудженого. Наприклад, умовно-дорстрокове звільнення це інститут кількох галузей права. Стаття 152 КВК серед підстав звільнення називає умовно-дострокове звільнення. Але незрозуміло як можна звільнити засудженого тільки тому, що такий інститут існує?

Особливістю звільнення засуджених військовослужбовців є те, що звільнених з дисциплінарного батальйону, направляють для дальшого проходження служби, як правило, в ті ж військові частини, в яких вони проходили службу до засудження.

Командир дисциплінарного батальйону повідомляє командира військової частини про відправлення військовослужбовця і надсилає на його адресу службову характеристику цього військовослужбовця.

З особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання проводять виховну роботу за участю громадськості військових колективів.

Відповідно до статей 81, 82 КК України до осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання й заміна невідбутої частини покарання більш м'яким

лише у тому разі, коли вони сумлінною поведінкою та ставленням до праці довели своє виправлення. Дані про це повинні бути досліджені в судовому засіданні.

Негативним наслідком відбування покарання засудженим військовослужбовцем є те, що час відбування покарання у дисциплінарному батальйоні до часу строкової служби не зараховується.

Командуючий військами військового округу, командуючий Військово-Морськими Силами України мають право зараховувати час перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби:

- особам, які оволоділи військовою спеціальністю, добре знають і чітко виконують вимоги військових статутів та бездоганно несуть службу після звільнення з дисциплінарного батальйону;
- особам, звільненим з дисциплінарного батальйону, якщо вони, відбуваючи покарання, твердо стали на шлях виправлення, виявили високу дисциплінованість і чесне ставлення до праці та військової служби.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби може бути подано:

- командиром частини (корабля), до якої прибув звільнений з дисциплінарного батальйону, не раніш як через чотири місяці після прибуття його до частини (на корабель);
- командиром дисциплінарного батальйону щодо осіб, ровесники яких звільнені в запас, — за один — два місяці до закінчення строку покарання.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку строкової військової служби значеним особам, звільненим умовно-достроково, доповідають

відповідному командуючому не пізніше як через три дні після постановлення судом ухвали.

Осіб, що відбули покарання або звільнені умовно-достроково, яким час перебування у дисциплінарному батальйоні зараховано до строку строкової військової служби, та осіб, що підлягають звільненню у зв'язку з амністією або помилюванням, звільняють з військової служби в запас безпосередньо з дисциплінарного батальйону, якщо вони вже відслужили встановлені Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» строки військової служби.

Осіб, щодо яких командиром дисциплінарного батальйону порушено клопотання про зарахування часу відбування покарання до строку строкової військової служби, після звільнення з дисциплінарного батальйону до прийняття рішення виводять із зони тримання засуджених і розміщують у підрозділах забезпечення.

На засуджених, визнаних військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, командир дисциплінарного батальйону вносить до суду подання про дострокове звільнення від покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Разом з поданням до суду надсилають висновок військово-лікарської комісії та особову справу засудженого. Осіб, щодо яких судом винесено ухвалу про дострокове звільнення від покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, командир дисциплінарного батальйону достроково звільняє з військової служби і направляє до військового комісаріату або військової частини, звідки вони прибули.

Звільнені з дисциплінарного батальйону одержують такі документи: довідку про звільнення, обліково-послужну картку, військовий квиток, медичну книжку, продовольчий, речовий

та грошовий атестати. Службову картку і характеристику надсилають до військової частини поштою.

Ордени, медалі, нагрудні значки і документи на них, гроші та цінності, а також інші особисті речі видають звільненому під розписку на описі особистих речей та роздавальній відомості.

Опис особистих речей залишають на зберігання в штабі дисциплінарного батальйону, а роздавальну відомість — у фінансовій службі.

Предмети обмундирування та взуття, що стали непридатними до вжитку, замінюють на придатні до носіння.

Звільнених з дисциплінарного батальйону забезпечують проїзними документами, грошми для продовольчо-дорожніх потреб або армійським сухим пайком та милом за встановленими нормами. До військових частин або до місця проживання вони прямують самостійно.

Про прибуття звільненого до військової частини її командир повинен негайно повідомити командира дисциплінарного батальйону.

Осіб, які відбули покарання у дисциплінарному батальйоні або достроково звільнені з нього, визнають такими, що не мають судимості.

Осіб, звільнених з дисциплінарного батальйону умовно-достроково, такими, що не мають судимості, визнають після закінчення невідбутої частини строку покарання.

4.3. *Звільнення від відбування виправних та громадських робіт*

Виконання покарання у виді громадських робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію.

Громадські роботи виконуються на основі участі засуджених осіб у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог КВК України.

Громадські роботи полягають у виконанні засудженими особами у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Виконання покарання у виді громадських робіт припиняється, а засуджені особи знімаються з обліку у зв'язку з (із):

- відбуттям призначеної судом кількості годин громадських робіт — за наявності повних даних з підприємства про відпрацьований час.
- засудженням за ухилення від відбування громадських робіт — за наявності вироку суду, який набрав законної сили.
- амністією — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.
- скасуванням вироку — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.
- іншими підставами, передбаченими законодавством.

З обліку також знімаються:

- померлі — за наявності відповідної довідки органу реєстрації актів громадянського стану.
- особи, засуджені за учинення нового злочину, — за наявності копії вироку суду, що набрав законної сили.
- засуджені особи, які змінили місце проживання і вибули за межі території обслуговування, — за наявності підтвердження про отримання особової справи підрозділом інспекції за новим місцем проживання.
- у день закінчення строку покарання у виді громадських робіт (у день отримання останнього повідомлення від власника підприємства про відбутий засудженою

особою час покарання), а при звільненні за іншими підставами — не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів працівник інспекції направляє повідомлення власнику підприємства, де засуджена особа відбувала покарання, про припинення його виконання.

Зняття засудженої особи з обліку після відбуття покарання здійснюється за рапортом працівника інспекції, затвердженим начальником підрозділу інспекції.

Зняття засудженої особи з обліку за іншими підставами здійснюється в день надходження відповідних документів до інспекції.

У десятиденний термін після зняття з обліку особи, яка підлягає призову на строкову військову службу, у відповідний військкомат направляється повідомлення.

У такий самий термін про зняття з обліку засудженої особи направляється повідомлення до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Засудженій особі, яка відбула назначений судом строк покарання у виді громадських робіт, на її вимогу може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Про дату та підстави зняття з обліку робиться відповідний запис у журналі обліку, обліковій картці та на першій сторінці обкладинки особової справи.

Слід звернути увагу на такі особливості звільнення від громадських робіт:

По-перше, умовно-дострокове звільнення стосовно осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт, не застосовується.

По-друге, щодо особи, яка згідно з висновком лікарсько-трудової експертної комісії під час відбування покарання визнана інвалідом першої або другої групи, працівник інспекції направляє до суду подання (особову справу та зазначений вище висновок) про звільнення такої особи від відбування покарання відповідно до частини третьої статті 56 КК України та частини 3 статті 37 КВК України, при цьому до вирішення зазначених вище питань судом відбування покарання призупиняється.

Стосовно особи, яка після постановлення вироку суду досягла пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною, працівник інспекції направляє до суду подання (особову справу та, відповідно, завірену копію пенсійного посвідчення або завірену копію медичного висновку) про звільнення їх від відбування покарання, при цьому до вирішення зазначених вище питань судом відбування покарання призупиняється.

Треба мати на увазі, що строк громадських робіт обчислюється в годинах, протягом яких засуджена особа працювала за визначеним місцем роботи. Тобто для повного відбування покарання необхідно, щоб засуджений відпрацював всі призначені вироком суду години. Їх кількість не завжди залежить від кількості календарних днів, які спливали з моменту початку відбування покарання. За той самий відрізок часу засуджений може відпрацювати більшу або меншу кількість годин. Пояснюється це тим, що у строк громадських робіт зараховуються лише ті години, коли він дійсно працював і коли відпрацьовані години зафіксовані та враховані.

Законодавство це правило формулює наступним чином. До відпрацьованого часу зараховується тільки той строк, який засуджена особа відпрацювала згідно з повідомленням власника підприємства, весь інший час до строку відбування покарання не зараховується (у тому числі й час хвороби).

Не зараховується до часу відбування покарання час, якщо засуджена особа прибула для виконання робіт у стані сп'яніння.

Кількість відпрацьованих засудженою особою годин заноситься в картку обліку, яка заповнюється щомісяця. Після відпрацювання встановленої вироком суду кількості годин інспекція надсилає власнику підприємства повідомлення про припинення відбування покарання засудженою особою, і вона знімається з обліку.

Засудженій особі на її вимогу може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Основним нормативним актом, який регулює питання виконання громадських робіт і питання звільнення від цього покарання, крім КВК України, є Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, яка затверджена спільним наказом МВС та Департаменту України з питань виконання покарань 19.12.2003 р. за № 270/1560.

➤ *Звільнення від покарання в виді виправних робіт*

Виконання покарання у виді виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання — на органи внутрішніх справ. Каральними властивостями виправних робіт є проведення відрахувань із заробітку засудженого та наявність судимості після звільнення.

Щодо порядку звільнення від покарання у виді виправних робіт.

Виконання покарання у виді виправних робіт припиняється, і засуджені особи знімаються з обліку (звільняються) у зв'язку з:

- відбуттям призначеного вироком суду покарання — за наявності розрахункових відомостей про час, який було включено в строк відбування покарання, заробіток та проведені з нього відрахування. У разі наявності таких даних затримка перерахування утриманих сум не є перешкодою для зняття засудженої особи з обліку.
- засудженням за ухилення від відбування покарання у виді виправних робіт — за наявності копії вироку, що набрав законної сили.
- амністією — за наявності постанови (ухвали) суду про застосування амністії.
- помилюванням — за наявності розпорядження ДПтС про виконання Указу Президента України про помилювання. Це положення є незрозумілим. Якщо Президент видав указ про помилювання певної особи, то цей указ державні органи повинні виконати. Але наведена підстава звільнення сформульована таким чином, що вона фактично заперечує значення указу, як первісного та достатнього документу, за яким буде проведене звільнення. Якщо не буде розпорядження ДПтС, то указ Президента можна не виконувати.
- скасуванням вироку — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.
- умовно-достроковим звільненням — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.
- заміною виправних робіт штрафом — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.
- звільненням від відбування покарання — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.

У день закінчення строку покарання у виді виправних робіт (тобто в день отримання останніх розрахункових відомостей)

мостей з підприємства), а при звільненні за іншими підставами — не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів, працівник інспекції направляє повідомлення власнику підприємства про припинення відрахувань із заробітної плати засудженої особи і знімає засуджену особу з обліку.

Зняття засудженої особи з обліку після відбуття покарання здійснюється за рапортом працівника інспекції, затвердженим начальником підрозділу інспекції.

Зняття засудженої особи з обліку за іншими підставами здійснюється в день надходження відповідних документів до інспекції.

У десятиденний термін після зняття з обліку особи, яка підлягає призову на строкову військову службу, у відповідний військкомат направляється повідомлення. У такий самий термін про зняття з обліку засудженої особи направляється повідомлення до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Про дату та підстави зняття засудженої особи з обліку робляться відповідні відмітки в журналі обліку засуджених до покарання у виді виправних робіт, в обліковій картці та на першій сторінці обкладинки особової справи.

Засудженій особі, яка відбула призначений судом строк покарання у виді виправних робіт, за її вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Нормативним актом, який регулює питання виконання у виді виправних робіт і питання звільнення від цього покарання, є Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, яка була затверджена спіль-

ним наказом МВС та Департаменту України з питань виконання покарань 19.12.2003 р. за № 270/1560.

4.4. *Звільнення від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю*

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю це вид кримінального покарання, яке може бути призначене як основне або як додаткове.

Строк покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, обчислюється з дня набрання вироком законної сили.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до арешту, обмеження волі або позбавлення волі на певний строк поширюється на весь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, установлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 КК України (застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання) — з моменту набрання вироком законної сили.

Виконання цього покарання припиняється, і засуджена особа знімається з обліку у зв'язку з (із):

- відбуттям строку покарання.
- скасуванням вироку — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.

— амністією чи помилуванням — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду чи розпорядження ДПтС про виконання Указу Президента України про помилування.

Інші підстави звільнення, про які йдеться в Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, яка затверджена спільним наказом МВС та Департаменту України з питань виконання покарань 19.12.2003 р. за № 270/1560 не мають відношення до звільнення від відбування покарання цього виду.

Зняття засудженої особи з обліку після відбуття покарання здійснюється за рапортом працівника інспекції, затвердженим начальником підрозділу інспекції.

Зняття засудженої особи з обліку з інших підстав здійснюється у день надходження відповідних документів до інспекції.

Про дату та підстави зняття засудженої особи з обліку робиться відповідні записи в журналі обліку засуджених осіб та на першій сторінці обкладинки особової справи.

У десятиденний термін після зняття з обліку особи, яка підлягає призову на строкову військову службу, у відповідний військкомат направляється повідомлення.

У такий самий термін про зняття з обліку засудженої особи направляється повідомлення до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб (державної автомобільної інспекції).

4.5. *Звільнення від покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу*

Стаття 54 КК України встановлює, засуджений за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, який має військове, спеціальне

звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлений за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Отже, це покарання є додатковим і спрямоване воно на позбавлення тих переваг, які надають відповідні звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас

Відповідно до ст. 54 КК суд вправі застосувати це покарання лише при засудженні особи за особливо тяжкий чи тяжкий злочин.

Як вид покарання позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не вказується у санкціях норм Особливої частини КК. Його застосування залежить від рішення суду. Судова практика свідчить, що суди, застосовують це покарання до осіб, які використовували своє звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас для вчинення злочину або для одержання не передбачених законом пільг або переваг для себе чи для інших осіб.

Військове звання присвоюється зокрема особам, які проходять службу в Збройних силах, Прикордонних військах, Службі безпеки, інших військових формуваннях, а також військовозобов'язаним. Військові звання поділяються на армійські і корабельні, а також на звання рядового складу, сержантського і старшинського складу, складу прапорщиків і мічманів, молодшого офіцерського складу, старшого офіцерського складу і вищого офіцерського складу. Спеціальними є звання, що присвоюються зокрема працівникам міліції, державної податкової служби, податкової міліції, митної служби тощо. Ранги встановлені, зокрема, для державних службовців, дипломатів, класні чини — для працівників прокуратури, а кваліфікаційні класи — для суддів, лікарів — судово-психіатричних експертів, судових експертів.

Закон не передбачає позбавлення судом засудженого почесних звань, державних нагород, наукових ступенів та вчених звань.

Суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, після набрання ним законної сили направляє копію вироку органів чи посадовій особі, які присвоїли це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Після одержання копії вироку відповідний орган чи посадова особа, які присвоїли це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, вносить до відповідних документів запис про позбавлення засудженого цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і вживає заходів до позбавлення його всіх прав і пільг, пов'язаних з цим званням, рангом, чином або кваліфікаційним класом.

Стосовно військовослужбовця запасу копія вироку надсилається до військового комісаріату за місцем його проживання.

Орган або посадова особа протягом місяця з дня одержання копії вироку сповіщає суд, який постановив вирок, про його виконання (ст. 29 КВК).

І це майже все, що можна сказати про звільнення від відбування цього покарання. Тобто від нього фактично звільняються шляхом його виконання. Цей вид покарання не можна виконати частково, отже і звільнити від частини цього покарання також не можна. Деякі підстави дострокового (УДЗ, хвороба) звільнення також не застосовуються щодо цього покарання.

Оскільки цей вид покарання не має строку, від нього не звільняють у зв'язку з відбуттям строку.

Але, безумовно, такі підстави, як скасування вироку, закінчення строків давності, амністія, помилування можуть бути застосовані до цього виду покарання. При цьому у відповідних документах повинно бути вказано про те, чи звільняється засуджений від додаткового покарання або ж ні.

Отже, можна сказати, позбавлення звання це такий вид покарання, який вичерпується виконанням.

4.6. *Закінчення відбування покарання у виді штрафу та конфіскації*

Питання кримінального покарання — штрафу врегульовані ст.ст. 53 КК України, 26, 27 КВК України.

Покарання у виді штрафу полягає у зобов'язанні засудженої особи сплатити визначену вироком суду грошову суму в дохід держави.

Випадки, коли до особи може бути застосоване покарання у виді штрафу вказані в санкціях статей Особливої частини КК України.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу.

За загальним правилом покарання у виді штрафу виконується засудженим добровільно шляхом його сплати протягом місяця після набрання вироком законної сили.

До покарання у виді штрафу можуть бути застосовані майже всі підстави звільнення від його відбування, за виключенням тих, які пов'язані із виконанням строкових покарань. Тобто покарань, однією із каральних властивостей яких є застосування державного примусу протягом певного проміжку часу.

Отже, звільнення від покарання у виді штрафу може відбутися за наявністю таких підстав:

- смерті або оголошення померлим засудженого, визнання його безвісно відсутнім;
- скасування вироку суду ;
- фактичного повного виконання покарання у виді штрафу;
- видання закону про амністію,- в частині вироку, яка фактично не виконана на момент набрання чинності законом про амністію;
- помилування, в частині вироку, яка фактично не виконана на момент видання указу про помилування.

Виконання покарання у виді конфіскації майна покладається на Державну виконавчу службу. Порядок виконання цього покарання визначений Законом України «Про виконавче провадження» в редакції Закону від 04.11.2010 р. № 2677-VI. Конфіскація виконується завжди у примусовому порядку, при цьому строк на добровільне виконання конфіскації засудженому не надається і виконавчий збір з нього не утримується.

Серед підстав звільнення від конфіскації є лише такі:

- амністія, в частині вироку, яка фактично не виконана на момент набрання чинності законом про амністію;
- помилування, в частині вироку, яка фактично не виконана на момент видання указу про помилування;
- смерті особи, якщо майно засудженого не має правонаступників;
- скасування вироку і закриття кримінальної справи.

У разі закінчення виконавчого провадження державний виконавець виносить відповідну постанову та скасовує всі примусові заходи, які були застосовані під час виконавчого провадження у відповідності до Закону України «Про виконавче провадження».

Розділ 5

Особливості правового статусу осіб, звільнених від відбування покарання

.....

5.1. *Загальні положення про правовий статус осіб, які відбували покарання. Надання допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання*

Після відбуття покарання особа підлягає звільненню. Цей факт свідчить про те, що особа втрачає статус засудженої та відновлюється у соціальному статусі вільної особи. Стаття 155 КВК формулює правило, згідно якого особи, які відбували покарання, несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачені для осіб, які мають судимість. Такі обмеження можуть бути передбачені тільки законом. Отже, обсяг відновлення в правовому статусі вільної особи дорівнює праву обмеженням, які властиві відповідному покаранню і обмежується наявністю судимості.

Держава робить спробу піклуватися про звільнених від відбування покарання. Чинне законодавство передбачає два напрямки допомоги звільненим. Це (ст. 156 КВК) надання допомоги засудженим у трудовому і побутовому влаштуванні

і (ст. 157 КВК) надання допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання.

Надання допомоги у трудовому і побутовому влаштуванні відбувається у такому порядку:

Не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання адміністрація установи виконання покарань через територіальні органи внутрішніх справ і центри зайнятості населення вживає заходів до трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання. Адміністрація робить запити до територіальних органів внутрішніх справ та центрів зайнятості за місцем вибуття звільненого з метою з'ясування можливості побутового (перш за все, житлового) влаштування особи та його працевлаштування.

У більшості випадків ці заходи мають формальний характер, оскільки вони не можуть вплинути на факт та «якість» звільнення. Воно відбудеться незалежно від наявності можливості у особи мати місце проживання та роботу. Але, якщо відносно засудженого вдається здійснити побутове та трудове влаштування, такі випадки безумовно мають позитивне значення.

Названі заходи допомоги засудженим мають і превентивний характер, а також допомагають правоохоронним органам більш ефективно здійснювати контроль за звільненими від відбування покарання. Поінформованість правоохоронних органів допомагає їм прогнозувати свою діяльність та можливі наслідки звільнення певних осіб.

Крім того, в установах виконання покарань організовуються курси підготовки засуджених до звільнення. Діяльність цих курсів спрямована, перш за все, на психологічну підготовку особи до звільнення і її життя на волі. Оскільки людина довгий час перебувала в умовах ізоляції, її необхідно підготувати до існування в умовах, де регламентація та обов'язкові правила

не мають такого жорсткого та примусового характеру. Із засудженими проводять психологічні бесіди, роз'яснюють їм наявні в них права та можливості, а також наслідки звільнення від відбування покарання.

Є деякі особливості надання допомоги окремим категоріям осіб, що звільняються. Інваліди першої та другої груп, а також чоловіки віком понад шістьдесят років і жінки — понад п'ятдесят п'ять років, у разі потреби, за їхньою згодою направляються у будинки інвалідів і престарілих. Неповнолітні, які позбавлені батьківського піклування, у необхідних випадках направляються службами у справах дітей до шкіл-інтернатів або над ними встановлюється опіка чи піклування. Вирішують ці питання органи місцевого самоврядування за матеріалами, які надсилають адміністрації відповідних установ або за клопотаннями самих звільнених осіб. Одним з нормативних актів, який визначає порядок надання такої допомоги є Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року № 3160-VI.

Чинне законодавство передбачає надання допомоги особам, які звільняються від відбування покарання. Серед них, зокрема такі:

- забезпечення безоплатним проїздом до місця проживання або роботи в межах України. ця допомога є однією із форм втілення принципу гуманізму в діяльності органів і установи, які виконують кримінальні покарання.
- у разі відсутності необхідного за сезоном одягу, взуття і коштів на їх придбання особи, звільнені від відбування покарання, забезпечуються одягом і взуттям безоплатно.

- їм може бути видана одноразова грошова допомога за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених на фінансування Державної кримінально-виконавчої служби України. Умови і порядок надання допомоги визначаються нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань.
- особи, які звільнені від відбування покарання і потребують за станом здоров'я постійного догляду, а також неповнолітні направляються до місця проживання в супроводі родичів або працівника колонії.

5.2. Стан судимості, як складова правового статусу звільненої особи. Порядок і умови погашення і зняття судимості

Кримінальна відповідальність передбачає наявність такого специфічного правового статусу, як судимість.

Судимість — це інститут кримінального права і тому він врегульований нормами цієї галузі права.

Відповідно до ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Отже, вона «супроводжує» особу протягом всього часу відбування покарання та певний час після звільнення.

Судимість має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України. Значення це полягає в наявності певних обмежень в реалізації цілої низки прав особою, яка має судимість. Так, наявність судимості впливає на кваліфікацію у разі вчинення

особою нового злочину, а також може вплинути на прийняття рішення щодо направлення засудженого в установу, де він буде відбувати покарання. Крім того, наявність судимості обмежую особу в деяких інших правах. Наприклад, певним чином обмежується виборче право (право бути обраним), трудові права (право займати певні посади державних службців, посади в правоохоронних органах, ін.)

Але закон передбачає і виключення із загального правила щодо судимості.

Серед осіб, які визнаються такими, що не мають судимість закон вказує:

- особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом;
- особи, які були реабілітовані.

Як відомо, стан судимості також не переслідує особу вічно. Зі спливом певних строків судимість погашається, а за наявності певних умов вона може бути знята до спливу строків погашення.

Щодо погашення правових наслідків кримінальної відповідальності (судимості), такими, що не мають судимості, визнаються:

- 1) особи, засуджені відповідно до статті 75 КК України (засудження з випробуванням), якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

- 2) жінки, засуджені відповідно до статті 79 КК України (звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років з випробуванням), якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо після закінчення цього строку не буде прийняте рішення про направлення для відбування покарання, призначеного вироком суду. Якщо засуджена не була звільнена від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;
- 3) особи, засуджені до позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю після виконання цього покарання;
- 4) особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;
- 5) особи, засуджені до штрафу, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;
- 6) особи, засуджені до обмеження волі, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;
- 7) особи, засуджені до позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

- 8) особи, засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони протягом шести років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;
- 9) особи, засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину.

Як ми вказали вище, зі спливом певних строків судимість погашається.

Стаття 90 КК встановлює порядок та умови обчислення строків погашення судимості.

Строки погашення судимості обчислюються (починають текти) з дня відбуття основного і додаткового покарання.

До строку погашення судимості зараховується час, протягом якого вирок не було виконано, якщо при цьому давність виконання вироку не переривалася. Якщо вирок не було виконано, судимість погашається по закінченні строків давності виконання вироку.

Якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання (основного та додаткового).

Якщо невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, то строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття більш м'якого покарання (основного та додаткового).

Якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить злочин, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо

за кожний злочин після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останній злочин.

► *Зняття судимості (ст. 91 КК України)*

Судимість не є самоціллю. Вона покликана закріпити результати впливу на засудженого в ході виконання покарання, переконатися, що відбулося його виправлення. Однак засуджений своєю поведінкою може довести, що завдання, які стоять перед судимістю, досягнуті і до погашення її строку, встановленого в ст. 89. З огляду на це, закон передбачає можливість дострокового зняття судимості, що є не лише проявом гуманізму та індивідуального підходу до реалізації кримінальної відповідальності, а й сприяє прискоренню остаточного виправлення засудженого, попередженню рецидиву.

Якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення строків, зазначених у статті 89 цього Кодексу.

Судимість може бути знята лише за таких умов:

- 1) особа відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;
- 2) сплило не менше половини строку погашення судимості, зазначеного у ст. 89;
- 3) зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці особа довела своє виправлення.

Дострокове зняття судимості можливе лише щодо осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі. Не вважаються такими, що відбували покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі, засуджені, яким відповідно до

закону ці покарання замінювалися на інші або щодо яких застосовувалося звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням чи заміна цих покарань більш м'якими.

Дострокове зняття судимості не застосовується до:

- 1) військовослужбовців, яким позбавлення волі на строк до двох років замінено на тримання у дисциплінарному батальйоні на цей же строк;
- 2) звільнених від відбування покарання з випробуванням:
 - а) на підставі ст. 75 (за умови, що вони успішно пройшли випробування і не направлялися для відбування призначеного покарання); б) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, на підставі ст. 79 (якщо вони не направлялися для відбування покарання згідно з вироком суду);
- 3) звільнених від покарання: а) у виді позбавлення волі або обмеження волі у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80); б) внаслідок бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці осіб, яких на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільне небезпечними (ч. 4 ст. 74);
- 4) осіб, яким невідбута частина покарання у виді позбавлення волі чи обмеження волі замінена відповідно до ст. 82 або ж на підставі акта амністії чи помилування на більш м'яке покарання. Це не поширюється на осіб, яким позбавлення волі було замінено на обмеження волі — судимість з них може бути знята достроково;
- 5) звільнених від відбування покарання: а) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83); б) за хворобою (ст. 84).

Такими чином, ст. 91 застосовується щодо осіб, яким за вироком суду було призначене покарання у виді позбавлення або

обмеження волі, і вони реально відбували його. При цьому не має значення, повністю було відбуте призначене покарання чи особа відбула його частково, будучи звільненою достроково з підстав, передбачених законом.

Особи, які відбули інші покарання, не мають права на дострокове зняття судимості. Строк погашення судимості після відбування покарань у виді штрафу, виправних робіт або арешту становить лише один рік. Скорочувати цей незначний термін закон вважає недоцільним, оскільки один рік — це мінімальний строк, протягом якого можна переконатися у виправленні засудженого.

Дострокове зняття судимості можливе після спливу не менше половини строку погашення судимості, встановленого законом. При визначенні початкових і кінцевих моментів цього строку глід керуватися положеннями, викладеними в ст. 90 КК України.

В який момент другої половини цього строку може бути знята судимість, КК не визначає, тому, вважаю, що зняття судимості можливе в будь-який момент після спливу половини відповідного строку.

Встановлення в законі вимоги щодо обов'язкового відбування частини строку погашення судимості означає, що засудженому має бути наданий певний термін для того, щоб він довів своє виправлення, зазнав обмеження, які пов'язані із судимістю. Тому видається, що судимість з осіб, які достроково звільнені від відбування покарання чи яким покарання замінено більш м'яким, не повинна зніматися, принаймні, до спливу строку покарання, призначеного за вироком суду.

Крім формальних вимог — відбування покарання та спливу не менше половини строку погашення судимості, — закон встановлює і вимоги щодо поведінки особи, яка претендує на зняття судимості. Ця особа повинна довести своє виправлення

зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці протягом усього відбутого строку погашення судимості.

Зняття судимості, на відміну від її погашення, відбувається не автоматично. Особа вважається такою, що не має судимості, яка з неї знята, з моменту набрання чинності відповідною постановою суду.

Порядок зняття судимості встановлений ст. 414 Кримінально-процесуального кодексу України.

Відповідно до цієї статті, клопотання осіб, які відбули покарання, і колективу підприємства, установи чи організації про дострокове зняття судимості розглядаються суддею районного (міського) суду за місцем проживання осіб, щодо яких порушені клопотання.

Клопотання про зняття судимості розглядається за участю особи, яка його порушила, а у разі звернення з клопотанням колективу підприємства, установи, організації — за участю також їх представника. Ці клопотання розглядаються суддею без витребування судової справи. Суддя, якщо визнає потрібним, може витребувати необхідні документи.

В розгляді цих клопотань бере участь прокурор. Неявка прокурора в судові засідання не зупиняє розгляду клопотання суддею.

Після розгляду клопотань суддя виносить мотивовану постанову в нарадчій кімнаті. Постанова судді оголошується в судовому засіданні, і копія її видається особі, щодо якої вирішено питання про дострокове зняття судимості.

На постанову суду з питань, визначених у цій статті, протягом семи діб з дня її оголошення прокурор, засуджений вправі подати апеляції до апеляційного суду.

Якщо суддя відмовить у достроковому знятті судимості, повторне клопотання може бути порушено не раніше як через рік з дня відмовлення.

Оскільки судимість є наслідком відбування покарання за конкретний злочин, то й зняття судимості здійснюється стосовно кожного із них окремо. Інакше кажучи, зняття однієї судимості не означає, що одночасно автоматично знімаються судимості і за всі інші злочини, якщо вони є в цієї особи.

Судимість може бути достроково знята і на основі актів амністії чи помилування. В такому випадку дотримання вимог, встановлених в ч.ч. 1 і 2 ст. 91 КК України (положення про вид покарання, сумлінну поведінку, і закінчення половини строку погашення судимості), не вимагається.

Наслідком зняття судимості, як і її погашення, є припинення дії всіх її правових наслідків як кримінально-правового характеру, так і загальноправових.

5.3. *Інститут встановлення адміністративного нагляду за звільненими особами*

Адміністративний нагляд — це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ (ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд» від 01.12.1994 р.).

Аміністративний нагляд є одним із проявів попереджувальних заходів і встановлюється він відносно осіб, щодо яких є негативний кримінологічний прогноз. Цей захід є додатковим до статусу судимості і виражає високий ступень недовіри з боку держави, щодо звільненої особи.

Серед осіб, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд закон називає:

- засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажать стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;
- засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;
- засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Як видно, серед категорій засуджених відносно яких встановлюється амін. нагляд віказані найбільш небезпечні особи, а також особи, які були засуджені за злочини в сфері обігу наркотичних речовин. Тобто, це також ненадійні особи, які не завжди можуть керувати своїми діями.

Підстави для встановлення адміністративного нагляду — це певні юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення адміністративно-наглядових правовідносин. Як правило, йдеться про документи, які повинні бути покладені в основу прийняття рішення про встановлення амін. нагляду.

➤ *Підставами для встановлення адміністративного нагляду*

Підставами для встановлення адміністративного нагляду є:

- а) вирок суду, що набрав законної сили, — щодо осіб, засуджених за злочини в сфері обігу наркотичних речовин;

- б) матеріали установ виконання покарань — щодо осіб, поведінка яких під час відбування покарання свідчила про те, що вони вперто не бажають ставати на шлях виправлення;
- в) матеріали органів внутрішніх справ — щодо осіб, які систематично порушують громадський порядок після звільнення з установ виконання покарань.

Адміністративний нагляд встановлюється:

- щодо осіб, які під час відбування покарання виявили стійке небажання стати на шлях виправлення і щодо осіб засуджених за злочини в сфері обігу наркотичних речовин, — в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцезнаходженням установи виконання покарань за поданням начальника установи виконання покарань;
- щодо осіб, які після звільнення продовжують порушувати громадський порядок та права інших громадян, — в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу внутрішніх справ.

У поданні мають бути визначені обмеження, які пропонує встановити на підставі статті 10 цього Закону відповідно начальник установи виконання покарань чи начальник органу внутрішніх справ щодо поведінки піднаглядного, та обґрунтування доцільності таких заходів.

Разом з поданням до суду надсилаються копія вироку та матеріали, що свідчать про необхідність встановлення адміністративного нагляду за відповідною особою.

У судове засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням — і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання.

Розгляд питання починається доповіддю про зміст подання та матеріалів, що надійшли разом з ним, після чого заслуховуються пояснення осіб, які з'явилися у судове засідання.

Після розгляду справи суддя виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, після чого повертається в зал засідань і оголошує постанову про встановлення адміністративного нагляду та обмежень, які встановлюються щодо поведінки піднаглядного.

Постанова судді може бути оскаржена в установленому законом порядку.

Постанова судді надсилається для виконання начальнику районного (міського) відділу (управління) внутрішніх справ за місцем проживання особи, щодо якої встановлено нагляд, а у випадках, коли адмін нагляд встановлюється за поданням адміністрації установи виконання покарань, — начальнику такої установи.

Адміністрація установи виконання покарань постанову судді надсилає для виконання органу внутрішніх справ за вибраним піднаглядним місцем проживання в день його звільнення.

➤ *Термін адміністративного нагляду*

Адміністративний нагляд встановлюється терміном від одного року до двох років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості.

У разі, коли є підстава вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для

суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу внутрішніх справ може бути продовжено у визначеному законом порядку кожного разу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості.

Термін адміністративного нагляду починається з дня оголошення особі постанови судді про встановлення адміністративного нагляду. Це положення є незрозумілим, оскільки коли йдеться про випадки встановлення амін нагляду за поданням адміністрації установи, особа нерідко ще відбуває останні дні покарання. І виходить, що відносно засудженого, який ще знаходиться в колонії юридично вже встановлений амін. нагляд, інститути якого не можуть бути реалізовані в умовах позбавлення волі (а строк вже тече).

- *Порядок здійснення адміністративного нагляду (ст. 7 ЗУ «Про адміністративний нагляд»)*

Адміністративний нагляд здійснюється міліцією. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники міліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду.

- *Порядок припинення адміністративного нагляду*

Адміністративний нагляд припиняється постановою судді за поданням начальника органу внутрішніх справ:

- а) у разі погашення або зняття судимості з особи, яка перебуває під наглядом;
- б) достроково, якщо піднаглядний перестав бути небезпечним для суспільства і позитивно характеризується за місцем роботи і проживання. Закон нічого не каже про те, як оцінюється особа, яким чином встановлюється втрата нею небезпечності.

Піднаглядний може сам подати клопотання про зняття нагляду з підстав, зазначених у пункті «а».

В інших випадках адміністративний нагляд автоматично припиняється:

- а) після закінчення терміну, на який його встановлено, якщо органом внутрішніх справ не подано клопотання про продовження нагляду або судя відмовив у продовженні нагляду;
- б) у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі і направлення його до місця відбування покарання;
- в) у разі смерті піднаглядного.

Порядок розгляду в суді питання про припинення адміністративного нагляду здійснюється аналогічно до порядку його встановлення.

Особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, зобов'язані вести законопослушний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержувати таких правил (ст. 9 ЗУ «Про адміністративний нагляд»):

- а) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання і зареєструватися в органі внутрішніх справ;
- б) з'являтися за викликом міліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;

- в) повідомляти працівників міліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах;
- г) в разі від'їзду в особистих справах з дозволу міліції в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ.

Крім обов'язків закон встановлює також певні обмеження дій піднаглядних (ст. 10 Закону). Треба звернути увагу на те, що ці обмеження є додатковими. Тобто вони можуть бути застосовані до піднаглядного або ж ні. Про встановлення цих обмежень обов'язково вказується в постанові суду.

Отже, до осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження:

- а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;
- б) заборона перебування у визначених місцях району (міста);
- в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);
- г) реєстрація в міліції від одного до чотирьох разів на місяць.

Під час здійснення адміністративного нагляду суд за поданням начальника органу внутрішніх справ з урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки може змінювати (зменшувати або збільшувати) обсяг вказаних обмежень.

➤ *Відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК)*

За порушення правил адміністративного нагляду законодавство передбачає настання адміністративної або кримінальної відповідальності.

Так, стаття 187 КЗпАП передбачає, що порушення правил адміністративного нагляду особами, щодо яких встановлено такий нагляд, а саме:

- 1) неявка за викликом органу внутрішніх справ у вказаний термін і ненадання усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;
- 2) неповідомлення працівників органу внутрішніх справ, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання або про виїзд за межі району (міста) у службових справах;
- 3) порушення заборони виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;
- 4) порушення заборони перебування у визначених місцях району (міста);
- 5) нереєстрація в органі внутрішніх справ — тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою вказаної статті, якщо вони вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, — тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, а в разі, якщо за обставинами справи з урахуванням особи порушника застосування цих заходів буде визнано недостатнім, — адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

У разі злісного порушення правил адміністративного нагляду, особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, притягаються до відповідальності за ст. 395 КК України.

КК України під злісним порушенням правил амін. нагляду розуміє самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі. Стаття 395 КК передбачає покарання за вказане діяння у виді арешту на строк до шести місяців.

Як видно з наведених редакцій статей, склад порушень є різним. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно обов'язково встановлювати мету залишення місця проживання, а також виявляти відсутність поважних причин у випадку неприбуття особи до обраного місця проживання після звільнення з установ виконання покарань.

- ▶ *Відповідальність за порушення законодавства про адміністративний нагляд посадовими особами (ст. 12 Закону)*

Посадові особи, винні у порушенні законодавства України про адміністративний нагляд, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Фактично йдеться про порушення посадових обов'язків, що може призвести до застосування дисциплінарної або адміністративної відповідальності.

Контроль за здійсненням адміністративного нагляду покладається на Міністерство внутрішніх справ України, Головне управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму, управління внутрішніх справ областей, міст і на транспорті.

Найвищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законодавства про адміністративний нагляд здій-

снюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

5.4. *Соціальна адаптація звільнених від відбування покарання — основний напрямок підтримання державою осіб, які відбули покарання у виді позбавлення або обмеження волі. Заходи, спрямовані на соціальну адаптацію, права та можливості звільнених в рамках інституту соціальної адаптації*

Чинне законодавство передбачає, що соціальна адаптація звільнених здійснюється за допомогою заходів соціального патронажу з боку держави.

Отже, поняття соціальна адаптація та соціальний патронаж є різними за своїм змістом та об'ємом.

Соціальна адаптація — процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві;

Соціальний патронаж — допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію.

- *Особи, на яких поширюється заходи соціального патронажу*

Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу про-

тягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань. Особам, які звільняються з установ виконання покарань після відбуття покарання та на інших передбачених законом підставах, працівниками установ виконання покарань роз'яснюються їх права, що випливають із законодавчих актів України.

- *Органи, установи та організації, на які покладається здійснення заходів соціального патронажу*

Заходи соціального патронажу здійснюють: місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри соціальної адаптації, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спостережні комісії, органи соціального захисту населення, органи охорони здоров'я, органи внутрішніх справ, центри зайнятості населення, будинки-інтернати, кризові центри, служби психологічної допомоги, притулки, в тому числі для неповнолітніх, установи соціального патронажу, будинки нічного або тимчасового перебування звільнених осіб, громадські організації та інші уповноважені на це органи, організації та установи.

Зазначені вище органи, організації та установи в разі звернення до них звільнених осіб зобов'язані невідкладно розпочати здійснення щодо них заходів соціального патронажу. Організують роботу зі здійснення соціального патронажу центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також контролюють діяльність суб'єктів соціального патронажу.

Суб'єктами соціального патронажу надаються послуги тимчасового притулку, а також соціальні, медичні, юридич-

ні, освітні, реабілітаційні та інші послуги. Названі послуги надаються звільненим особам, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу, в установленому законодавством порядку.

Заходи соціального патронажу здійснюються за низкою напрямлень, серед яких. Зокрема такі:

- створення житлово-побутових умов;
- медична допомога;
- соціальна допомога;
- освіта.

► *Створення житлово-побутових умов для звільнених осіб*

До звільнення з установ виконання покарань за особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, зберігається жила приміщення, що вони займали на законних підставах до засудження. Звільнені особи, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на отримання житлового приміщення в порядку, передбаченому законодавством. Звільненим особам, які не мають жилої площі, після прибуття до обраного місця проживання на період до отримання такої площі місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування надається місце для тимчасового проживання в соціальних чи спеціальних гуртожитках, створених цими органами.

Місце для проживання в зазначених гуртожитках надається також звільненим особам, жила площа яких тимчасово заселена, на період до її звільнення та звільненим особам, яким повернути колишнє жила приміщення немає можли-

вості, — на період до поліпшення їх житлових умов у порядку, передбаченому законом.

➤ *Медицина допомога звільненим особам*

Звільненим особам забезпечується надання медичної та медико-санітарної допомоги в установленому законодавством порядку. У разі відсутності у звільненої особи реєстрації місця проживання або перебування надання їй медичної допомоги здійснюється за направленням суб'єктів соціального патронажу.

Звільнені особи, які хворіють на особливо небезпечні інфекційні хвороби або є носіями збудників таких хвороб, підлягають медичному нагляду і лікуванню в порядку, передбаченому законом.

Особи, які на день звільнення потребують стаціонарної медичної допомоги, направляються до закладів охорони здоров'я на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

➤ *Соціальна допомога звільненим особам*

У разі якщо звільнена особа є бездомною, надання їй послуг здійснюється відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 р. № 2623-IV.

Громадяни похилого віку та інваліди I і II груп з числа звільнених осіб, які потребують постійного стороннього догляду, направляються органами праці та соціального захисту населення до будинків-інтернатів та інших закладів соціальної підтримки (догляду) в установленому законодавством порядку.

До дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, звільнених з установ виконання покарань, органи опіки і піклування застосовують форми їх влаштування в установленому законодавством порядку.

Звільненим особам віком до 35 років включно соціальні послуги надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

Законодавство України передбачає існування спеціалізованих установ для звільнених осіб. Ними відповідно до Закону «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» є: центр соціальної адаптації; спеціальний будинок-інтернат. Спеціалізовані установи для звільнених осіб утворюються відповідно до потреб регіону місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян.

Вказаний Закон визначає ці установи та формулює їх основні завдання. Центр соціальної адаптації — соціальна установа, діяльність якої спрямована на поступове повернення звільнених осіб до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.

Спеціальний будинок-інтернат — соціально-медична установа, призначена для постійного проживання звільнених осіб — громадян похилого віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування. До цих будинків на безоплатній основі приймаються звільнені особи — громадяни похилого віку, інваліди I і II груп, що не мають працездатних дітей або інших

родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати. До них також можуть прийматися на платній основі звільнені особи, що мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

Як видно, в цих установах реалізується соціальна допомога звільненим особам.

- ▶ *Участь об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій і окремих громадян у наданні соціальної допомоги звільненим особам*

У наданні звільненим особам соціальної допомоги на добровільних засадах можуть брати участь об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, у тому числі благодійні організації, а також окремі громадяни. Причому Закон «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» перш за все акцентує увагу на підприємствах, установах, організаціях і громадських об'єднаннях, які не є у держаній власності. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть надавати на конкурсних засадах бюджетні кошти для здійснення підприємствами, установами та організаціями, які не є у державній власності, об'єднаннями громадян заходів соціального патронажу відповідно до законодавства.

- ▶ *Фінансування заходів соціального патронажу*

Витрати на заходи соціального патронажу здійснюються відповідно до Бюджетного кодексу України. Додаткове фінансування здійснюється за рахунок залучених на добровіль-

них засадах коштів підприємств, установ, організацій, які не є у державній власності, об'єднань громадян та фізичних осіб.

➤ *Гарантії реалізації прав звільнених осіб*

Права звільнених осіб, закріплені законом про соціальну адаптацію, реалізуються в повному обсязі і не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених законодавчими актами.

Дії державних органів і посадових осіб, які порушують права звільнених осіб, можуть бути оскаржені в порядку, передбаченому законодавством. Йдеться про відомче оскарження або оскарження до суду.

Контрольні питання

1. Назвіть наукові класифікації підстав звільнення від відбування покарання.
2. Загальний порядок звільнення від відбування покарання.
3. Що таке підстави звільнення від відбування покарання.
4. Які документи видаються засудженому, що звільняється.
5. Коли адміністрація кримінально-виконавчої установи починає підготовку до звільнення засуджених.
6. Протягом якого часу здійснюється дострокове звільнення особи.
7. Назвіть інші підстави звільнення засуджених, з числа тих, які не вказані в Кримінально-виконавчому кодексі України.
8. До яких покарань не застосовується умовно-дострокове звільнення.
9. З яким органом необхідно погодити подання про умовно-дострокове звільнення засудженого.
10. Визначте різницю між звільненням від відбування покарання та закінченням відбування покарання.

11. В якому порядку припиняється відбування покарання у виді громадських та виправних робіт.
12. За яких умов до засудженого може бути застосоване помилування.
13. Які органи безпосередньо здійснюють розгляд питань про помилування засуджених.
14. Назвіть строки, зі спливом яких засуджений має право звертатися до відповідних органів з повторним клопотанням про помилування.
15. Які основні положення повинен містити закон про амністію.
16. Назвіть види амністії.
17. На якій процесуальній стадії кримінального судочинства можливе застосування до особи інституту амністії.
18. Чи є можливість бути звільненим у особи, засудженої до довічного позбавлення волі.
19. Чи існують законодавчі обмеження щодо періодичності видання закону про амністію.
20. На які органи покладається виконання закону про амністію.
21. Який орган приймає остаточне рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.
22. До яких категорій засуджених помилування може бути застосоване у виняткових випадках (випадках, які потребують особливо гуманного ставлення).

23. Який орган чи посадова особа надає медичний висновок про наявність у засудженого захворювання, яке може стати підставою для звільнення від відбування покарання.
24. Назвіть обов'язкову умову, наявність якої робить можливим звільнення засудженого у зв'язку з хворобою.
25. Який орган приймає остаточне рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з хворобою.
26. До яких категорій засуджених не може бути застосована амністія.
27. Наведіть визначення поняття адміністративний нагляд.
28. Назвіть особливості звільнення засудженого від тримання у дисциплінарному батальйоні.
29. В чому полягає специфіка звільнення від відбування покарання у виді обмеження права займатися певною діяльністю та займати певні посади, призначеного як додаткове покарання до позбавлення волі.
30. Вкажіть відносно яких категорій засуджених може бути встановлений адміністративний нагляд.
31. Які органи ініціюють процес встановлення адміністративного нагляду за засудженим, що звільняється.
32. Який орган приймає остаточне рішення про встановлення адміністративного нагляду за особою.
33. В яких формах можлива допомога особам. Які звільняються від відбування покарання.

Звільнення від відбування покарання

34. Наведіть поняття судимості, а також порядок та строки її зняття з особи.
35. Що таке соціальна адаптація звільнених від відбування покарання, в яких формах вона можлива.
36. Заходи, спрямовані на соціальну адаптацію.
37. Права та можливості звільнених в рамках інституту соціальної адаптації.
38. Умови, за наявності яких особа має право звернутися по допомогу в межах інститутів соціальної адаптації.

Наукове видання

Михайло Васильович
РОМАНОВ

**ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ**

Навчальний посібник

ISBN 617-587-083-9

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*
Редактор *Ірина Рапп*
Комп'ютерна верстка *Олег Мірошниченко*

Підписано до друку 05.10.2012
Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Garamond
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 6,29. Умов. фарб.-від. 6,80
Умов.- вид. арк. 6,94. Наклад 200 прим.

Видавництво «Права людини»
61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.

Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи
61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4
<http://khpg.org>
<http://library.khpg.org>